

KINCSESTAR

A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG
KÖZPONSZOS KÖNYVTÁRA

66. SZ.

AGRÁRPOLITIKA

IRTA

CZETTLER JENŐ

BUDAPEST
MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

KINCSESTAR

A MAGYAR SZEMLE 4. PÉNGŐS KÖNYVTÁRA

A 'KINCSESTAR' az egyetlen magyarnyelvű könyvsorozat, mely a legkiválóbb magyar tudósok kutatásait élvezetes essay-k formájában közvetíti minden művelt magyar olvasóhoz. A könyvtár folyvást fejlődik és fokozatosan az ismeretek nagy enciklopédiájává bontakozik ki.

Első 45 kötet

- 2 Szinyeyi József: A magyar nyelv
- 10 Weis István: A magyar falu
- 17 Kmoskó Mihály: Az Iszlám
- 18 Balla Antal: Az utolsó száz év története
- 19 Török Pál: A francia forradalom
- 22 Vernon Duckworth Barker: Az angol civilizáció (Mult és jelen)

Gratz Gusztáv: Európai külpolitika

Kniezsa István: A szlávok

Kovács József: Jugoszlávia

Zsombor: Románia

Ballag Antal: Az angol irodalom kis tükré

Ballag Antal: Az olasz irodalom kis tükré

Ballag Antal: A német irodalom kis tükré

Dante

Ballag Antal: Legújabb líra a világirodalomban

Ballag Antal: Fejlődéstan

Ballag Antal: Ösvény felfedezése

Ballag Antal: Megszegte fel az ember

Ballag Antal: (Magyaria)

Gajok

gelem

KINCSESTAR

A MAGYAR SZEMLE 4. PÉNGŐS KÖNYVTÁRA

Minden ízében új vállalkozás a Magyar Szemle Társaság egypengős könyvsorozata: a KINCSESTAR. Az ismeretek minden ágából rövid, mégis alapos és élvezetes áttekintéseket nyújt, — nem száraz kézikönyveket. Munkatársai az ország legjelesebb szakemberei, egyben kitűnő írók. Formája praktikus és elegáns, ára példátlanul olcsó: hötetenként kartonkötésben 1 P, vászonkötésben 1.60 P. A sorozat hónapról-hónapra fejlődik.

Első 45 kötet

- 58 Glatz Károly: Velence multja és művészete
- 60 Judik József: A pénz
- 61* Baranyai Lipót: A bank
- 65* Lakó Dezső: Népesedéspolitika
- 66 Czettler Jenő: Agrárpolitika
- 67 Ihrig Károly: Szövetkezetek
- 71 Szabó Vendel: Katholicizmus
- 74 Révész Imre: A reformáció
- 75 Szabó Vendel: A pápaság
- 76 Nagy József: A filozófia nagy rendszerei
- 83 Steiner Lajos: Időjárás
- 84 Lassovszky Károly: Világrendszerek
- 92 Nyiró Gyula: Psychoanalysis
- 93 Mosonyi János: Az emberi idegrendszer
- 94 Burger Károly: Az egészséges életmód
- 96 Szöllősy Lajos: A táplálkozás
- 102 Julier Ferenc: A hadvezetés művészete
- 105 Sik Sándor: A cserkészlet
- 114 Lukács Károly: A Balaton
- 120* Oulák László: Demokrácia és parlamentarizmus
- 123* Mihelics Vid: Keresztényszocializmus
- 125* Miskolczy Agost: A harmadik internacionálé

* Előhíszületben

K I N C S E S T Á R

AGRÁRPOLITIKA

IRTA

CZETTLER JENŐ

*egyetemi ny. r. tanár, országgyűlési képviselő,
a M. Tud. Akadémia I. tagja*

1995

2003

1986

BUDAPEST, 1932

KIADJA A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

AGRÁRPOLITIKA

I. BEVEZETÉS

Az agrárpolitika a szó szoros értelmében (ager = szántó föld, politika = az állam kormányzásának művészete) mindazon alapelvek és intézkedések összessége, amelyeket az állam a mezőgazdaság istápolására szükségesnek tart. Ezt a klasszikus meghatározást azonban a modern tudomány az élet parancsszavára túlhaladta. Ma már a fönti meghatározás csak a mezőgazdasági politikára alkalmazható, amelynek célkitűzése a földművelés technikai előbbrevitele, beleértve természetesen ennek jogi alapfeltételeit s a munkarendszert, mint az üzemvitel fontos részét. Ezzel szemben az agrárpolitika mindinkább a mezőgazdaságban tevékeny embert állítja a kutatás központjába s a mezőgazdasági politika üzemtechnikai kérdésein túl, illetve ezekkel kapcsolatban, keresi a módot és eszközöket, hogy egy állam területén és hatalmi körében hogyan lehetne a különböző mezőgazdasági osztályokat anyagi és kulturális erőhöz juttatni, hogy ezek boldogulása biztosítva legyen és a munkamegosztásból folyó nemzetgazdasági feladatainak (népélelmezés, nyersanyagszolgáltatás, közterhek viselése stb.) minél jobban megfelelhessenek. Az intézkedések egy része túlhaladja az állam hatalmi körét, társadalmi politikává lesz, amelyben fokozott jelentőséget nyer a szövetkezeti és érdekképviseleti önségités.

A modern agrárpolitika tehát a nemzet gazdasági életének szerves felfogásából indul ki s ezért nem elégzik meg általános törvényszerűségek (földjáraadék, csökkenő hozadék stb.) kutatásával, nem törekszik csupán a statisztikai anyag alapján a helyzetkép pontos felvételére, még a különböző országok viszonyainak összehasonlításával sem éri be, hanem egy ország adott helyzetéből kiindulva, az ott történelmileg kifejlődött agrárrendszer állapotát, hiányait, fejlődési lehetőségeit vizsgálja, igyekszik a külföldi alkalmazható példák figyelembevételével megállapítani azon intézkedéseket s azok mérvét és egymásutánját, amelyek hivatják az illető ország termelési politikáját és mezőgazdáiinak sorát a birtok, a hitel, a termelési és értékesítési politika, de ugyanolyan mértékben az általános és szakműveltség révén előbbrevinni s fölemelni. Bár a külföldi agrárkutatások a munkáskérdést, mint az üzemtan keretébe vágót, szintén elég részletesen tárgyalják, a magyar agrárpolitikuskok, Bernát Istvántól és Gaál Jenőtől kezdve napjainkig, mindig különös súlyt helyeztek a mezőgazdasági munkáskérdésre s annak nem csupán az egyes munkás által teljesítendő munkaeredménye, a munkabér és jogviszony, de a szociálpolitikai része is érdekeltőket (egészségügy, telepítés stb., stb.).

Természetesen ez a magyar viszonyokban gyökerező kiindulópont nem választja el teljesen a magyar agrárpolitikát más országok modern agrárpolitikai irányától, hiszen azok a hatókok, amelyek a világszerte mutatkozó agrárválságot előidéztek, nem egy ország jelenségei, de a ma uralkodó gazdasági rendszer függvényei. Nem kell az agrárpolitikusknak Marx-szal, Kautskyval, vagy akár csak Dáviddal is azonosítania magát, hogy a mezőgazdaságnak, mint elsőrendű szükségleti cikket előállító termelési ágának háttérbeszorulását konstatálja az iparral és kereskedelemmel szemben. A helyhez kötött, nagyrészt még ma is szük-

séglet számára termelő, részben nehezen szállítható árucikkeket produkáló, termelési költségeit a világversenyben érvényesíteni nem tudó mezőgazdaság nem kelti a nyereszkesedésre és szabad versenyre alapított tőkés gazdasági rendszerben azt a benyomást, mintha a sokkal mozgékonyabb ingótkével szemben az emberiség gazdasági haladásának zászlóvivője lenne. Ezért helyezkedik a liberális gazdasági felfogás az iparállam álláspontjára s ezért véli a mezőgazdaságot e célból feláldozhatónak vagy legalább is elhanyagolhatónak. Ez az Angliában bevált irány Európa egyéb országaiban a hitel, az értékesítés szervezetlensége és nem kis mértékben a közterhek emelése révén súlyos agrárkrízist okozott, amelynek megoldását a szociálisták csak a földtulajdon és a mezőgazdasági üzem kollektív átszervezése útján remélik, míg a kisüzemre, magyarul földosztásra építő teoretikusok (Henry Georg, Oppenheimer, Damaschke stb.) a földjáraadék kisajátítása révén próbálnák orvosolni nemcsak a mezőgazdaság, de a világgazdaság mai rendszerének súlyos válságát.

Ezen megoldásokkal szemben, a szociális elgondolástól áthatott agrárpolitika az agrárkrízist világjelenségnek tekinti, amelynek alapokai hatályosak az egyes országok speciális agrárkríziseiben is: a mezőgazdaság természeténél, szerves történelmi fejlődésénél fogva olyan gazdasági rendszerben nem bír prosperálni, ahol az át nem tekinthető, anarchisztikus termelésen alapuló világpiacon a nagyipar szervezett vásárló és értékesítő erejével és a nemzetközi tőke világszervezetével áll szemben.

Mínél kisebb a piac számára termelő mezőgazdasági üzem, annál biztosabb fölötté az ingó tőke uralma, amelynek szervezetségével szemben a fizikai munka által le nem kötött s a hitel és értékesítési viszonyokat áttekinteni képesebb nagy- és középbirtokos osztály is alig tud helytállani. Eppen ezért az agrárkérdés meg-

oldása elválaszthatatlan attól, hogy a házi gazdaság körében termelő kis gazdaság továbbra is megmaradjon a saját szükségletre termelő zártágában, de a közszolgáltatások, a növekvő életszínvonal, kulturális szükségletük költségeinek fedezése céljából termelt árucikkeknek értékesítése szervezeten történjék s az üzemi segédanyagok és hitelszükségletük beszerzésénél ne individúálisan, de szolidárisan lépjen fel. Az állam pedig, mint az agrárpolitika leghatalmasabb irányítója, intézményeiben és intézkedéseiben teljes hátrvédet szolgáltatson ennek az agrárszolidarizmusnak.

A mezőgazdasági termelés helyhezkötöttsége, nehézsége, szembenállása a mozgékony nemzetközi tőkével, sokszor és sokakban fölkelte azt a gondolatot, hogy minden ország a teljes autarchia alapjára építse gazdálkodását: iparát, kereskedelmét mezőgazdasági szolgáltatóképességének arányai szerint fejlessze. Viszont kétségtelen, hogy a gazdasági élet szerves alakulása határozza meg a különböző termelési ágak fejlődésének tempóját. Amint a nomád pásztorkodás a növekvő népesség eltartására nem lévén elegendő, szükségszerűen kitermelte magából a földművelést, s a föld eltartási kapacitásának relatív csökkenése az ipart, a nemzetközi munkamegosztás ilyen kikapcsolása ma époly meddő kísérlet lenne, mint a kiscgazdát mesterségesen a zárt családi gazdaság keretei között tartani. Minden nemzet fejlesztse gazdasági életét népességének szaporodása szerint az ipar és kereskedelem terén is, de óvakodnia kell attól, hogy ez érdekekért mezőgazdaságát feláldozza. Az ilyen egyoldalú gazdaságpolitika, amint ezt Méline Gyula, nagy francia agrárpolitikus jóval a háború előtt hirdette, de erre a háború után is nyomatékosan utalt, vezet a világgázdhoz. Viszont a világgazdaság mai szervezete szükségessé teszi a nemzetközi munkamegosztást, amelynek egyoldalúsága, kíméletlensége ellen csak az államhatalom védheti meg kereskedelmi és vámpolitikájával

saját országának termelőit. Az ország határain belül az államnak tartózkodnia kell a túlságos gyámkodástól a mezőgazdasági termelés fölött. Arra kell törekednie, hogy a mezőgazdasági kisüzem ezeréves szervezete, a zárt családi gazdálkodás munkarendszerének lényeges sérelme nélkül, az intenzív termelés útján piac számára termelő gazdasággá alakuljon át és az önségíttség útján kiépítse mindazon magasabb szerveit és akcióit, amelyek az ingóttőke szervezettségével szemben neki védelmet jelentenek.

Hogy az állam mily mértékben avatkozzék a mezőgazdaság irányításába, hogy közvetve, vagy közvetlenül befolyásolja-e a mezőgazdaságból élő társadalmi osztályok boldogulását, hogy az ipar, kereskedelem és a földművelés, vagy utóbbinak keretében a nagy-, közép- és kisbirtok, vagy a munkásság helyzetjavításával foglalkozzék-e intenzívebben, az minden ország adott viszonyaitól függ. De ebben a tekintetben nemcsak a közgazdaságtan, de a szociálpolitika szempontjai is szemelőtt tartandók. Az előbbi körbe tartozik az egész agrárjog rendszere, a vám- és kereskedelmi politika, az adórendszer, a szállítási tarifák, amelyek az egyes termelési ágak rentabilitását befolyásolják. Itt különösen kell ügyelni arra, hogy a termelési ágak erőviszonyai arányosak legyenek. Az államnak elsősorban a földművelés haladását gátló körülményeket kell elhárítania (folyószabályozás, kopár-területek kultúrátétele stb.), de mindig figyelni kell arra, hogy az állam csak ott segítsen, ahol az egyes ember, vagy a szervezett társadalom önségítése elégtelen. Különösen az iskolázás terén vár nagy feladat az államra; ezenkívül direkt beavatkozással (kölcsönök, vetőmagkiosztás, földbirtokpolitika stb.) szolgálhatja a mezőgazdálkodás fejlődését. A merkantilizmus gazdasági korszakában ez apró részletig menő beavatkozás volt, ennek veszedelme azonban kézenfekvő,

mert ha az államnak nincs elegendő ereje minden gazda feleségélyezésére, ez elégedetlenséget szül.

Az állami beavatkozásnál erősen disztingválni kell, hogy ki és mily mértékben igényelheti azt, hogy egyéni gyámoitalanság vagy a társadalmi osztályok önzése hátrítja-e át bizonyos akciók erkölcsi vagy anyagi költségeit az államra. Utóbbival szemben feltétlenül védekezni kell, s amily mértékben tud valamely társadalmi osztály vagy réteg gazdasági téren is önmagán segíteni, oly mértékben kell csökkenteni az állam támogatásának, mert egyébként a vállalkozó szellem és az egyéni kezdeményezés megbénul. Mindezekben a kérdésekben a szükségyszerűség dönti el, hogy az állam, a társadalom, vagy az egyén segítségével győzhető-e le könnyebben a nehézségek. Egy azonban bizonyos, hogy a mezőgazdaságnak úgy a népelelmezés, mint a népesedés szempontjából nélkülözhetetlen szerepe van s ezt az államnak jól felfogott érdeke támogatni, továbbá, hogy a magasabb kulturális nívón álló nagy- és közép-birtokos osztály nem igényelhet a termelés egyetemes érdekein túlmenő szociális segítséget olyan arányokban, mint a kisgazda, vagy a mezőgazdasági munkás.

Az önszolgálat szervei a gazdák érdekképviseletei (mezőgazdasági kamarák; Országos Magyar Gazdasági Egyesület, Magyar Gazdaszövetség, Falu szövetség stb.) vagy mezőgazdasági vonatkozású szövetkezetek beleértve az Orsz. Központi Hitelszövetkezetet és a Hangyát is.

II. A MEZŐGAZDASÁG TÖRTÉNELMI FEJLŐDÉSÉNEK VÁZLATA

Ennek a rövid áttekintésnek nem az a célja, hogy akár az egyetemes, akár a magyar mezőgazdaság történetét vázolja. Az egyes országok, köztük hazánk fejlődése olyan speciális képet mutat, hogy annak csakis

a lényegét adhatjuk, különös tekintettel az agrárkérdés fejlődésére. Talán egyes jelenségek bővebb megvilágítása, vagy mellőzése gazdaságtörténeti szempontból kívánatosabb lett volna, de mi csak az agrárpolitika szempontjait vehettük figyelembe.

A MEZŐGAZDASÁG TÖRTÉNELMI FEJLŐDÉSE ÁLTALÁBAN

A gazdaságtörténetből tudjuk, hogy a termelést, a munkamegosztást, a cserét stb., szóval a civilizációt az ember hiányérzete és a szükségletkielégítésre irányuló céltudatos tevékenysége hozta létre. Ez kényszeríti a folyton növekvő emberiséget, hogy az okkupációt készletgyűjtéssé, majd primitív termeléssé fejlessze. Az asszony kapás-földművelése és a férfi nomád, halász, vadász, állattenyésztő tevékenysége állandó letelepüléssé és részint földesúri gazdasággá, részint faluközösséggé üzött ekés-földműveléssé lesz, amely előbb-utóbb kitermeli a törzs és nemzetségek közös földtulajdonából a család magánföldtulajdonát, a középkor kiterjesztett családi gazdaságát: a földesúri és jobbágygazdaságot, amelynek termelési célja a közvetlen szükségletkielégítés. Ez többé-kevésbé ma is él a parasztgazdaságokban.

A középkori földművelés közhatalmi jellegű. Maga a földtulajdon is sajátos keveréke a magán- és a köztulajdonnak. Még nálunk is, ahol pedig a hűbériség nem tudott oly fokra fejlődni, mint nyugaton, az ország területének főtulajdona a Szentkoronának. A király e jogon adja tovább a földet a nemeseknek donációként. Ezek megszakadás vagy hűtlenség esetétől eltekintve, a következő korlátozással, majdnem teljes tulajdonjogot élveztek: Nagy Lajos ősiségi reformja tilalmazza a föld eladását, megterhelését, megszorítja az örökösök végakarátát, abból az idegeneket kizárja s a nők öröklési jogát erősen korlátozza. A megadományozott nemesek a donáció fejében bizonyos közfunkciók végzésére voltak kötelezve s ezek indokolják a fenti korlátozásokat is. A föld

megművelésének fizikai munkáját a földesúr jobbágyai végezték. Ez a földhasználat, bár magánjogi szerződés hozta létre, századok folyamán mindinkább közhatalmi jellegű lesz. A középkori állam t. i. egyrészt a dominiumok jövedelméből, másrészt a jobbágyok naturális szolgáltatásaiból élt, az államnak tehát érdeke volt a pusztaterületek benépesítése és a mezőgazdasági kultúra fejlesztése. Ezért a magyar királyok igyekeznek földművelőszerzetesek betelepítésére, apátságok, várispánságok, püspökségek létesítésére. A betelepítés munkáját az egyházi és világi földesurak, vagy szövetségi megbízottai (soltészségek) végezték. Nálunk ritka a demokratikus település (jászok, székely), viszont Németországban ez rúnyomó.

A földesúri gazdaság zárt családi gazdaság, amely áll egy fogyasztóközösségből és két termelési közösségből: a földesúr saját birtokából, és a faluközösségből. A jobbágy gazdasága a földesúréba tagolódott, mert munkafölöslegét (robot) a földesúr telkén kénytelen értékesíteni, terményfölöslege (tized, kilenced stb.) szintén a földesúré, mert szükség esetén attól kap naturálhitelt s a közös legelőt, erdőt is együtt használják. A falu szántóföldjének egyharmada többnyire a földesúré s ez épűgy a faluközösség nyomáskényszere alatt áll, mint a jobbágytelkek. A jobbágyok 18—50 évig a hét két-három napját igás- vagy kézinapszámban töltik az úr földjén. A szolgáltatás mértékét a telek nagysága stb. határozza meg. Egy telek 32—64 hold föld, házhelybelsőséggel, továbbá a földesúri legelő és erdő közös használatra egy-egy telek után megállapított mérvben. Az utána fizetett szolgáltatások: vagy közjogi jellegűek (tized, kilenced, telekadó, fuvar, beszállítási kötelezettség) vagy magánjogi természetűek (készpénz és terményszolgáltatások: tyúk, tojás, vaj, méz, stb.) idetartozik továbbá a robot, amely együttesen az urbáriumban felelt kánon volt, míg az örökfoglalót, a laudemiumot

a halál esetén a földesúr által szabadon választható örökségi tárgy (mortuárium) képviselte.

A földesúri és jobbágygazdaságot a földhasználat közössége, a nyomáskényszer egyesíti, amely az útszolgálat, a tartólegettetés tárgyi alapján valósággal termelőszövetkezetté, faluközösséggé tömörítette a mezőgazdaság középkori alkotmányát. A jobbágytelkek terményfölöslegete lehetővé, hogy a földesúr egyrészt a falu védelméről, közigazgatásáról, másrészt ipari szükségleteiről gondoskodni tudjon. Az udvarháznál alkalmazott iparosok a falu népe által háziiparszerűleg el nem végezhető munkával foglalkoztak. Így a földesuraság és a faluközösség kiterjesztett, zárt családi gazdaság, amely elsősorban a falu szükségletét biztosította és nem a csere és a piac számára termelt. A jobbágyok terhei eredetileg nem nagyok, a mai értékben 70—100 pengő az, amit egy jobbágytelek évente fizet mindennemű szolgáltatásban. A jobbágyot inkább a költözködési szabadság megszorítása és a földszerzési szabadság korlátozása sújtja. A földesúri rendszer létminimumot biztosít a jobbágyoknak, s a középkor viharai között fenntartja a falvakat, sőt a létminimum és a népszaporodás összhangbáhozatala érdekében újabb és újabb pusztaterületeket tesz kultúrrá (telepítések).

Ebből a gazdasági rendszerből egyrészt a földesúri ipartelepek, másrészt a keresztesháborúk folytán meggyarapodott iparcikkszükséglet, végül a földesúri járadék fölhalmozódása következtében keletkezik a város, illetve az ipar és a mezőgazdaság cseréjén alapuló városi gazdálkodás. Alapjában véve ez is családi gazdaság, mert nem nyereszkesedésre, de szükségletkielégítésre törekszik, de munkamegosztása erősebben tagolt, mint a földesuraságé. A javak elosztószerve, kicserélésének helye a városi piac, amely époly közhatalmi szervezetet nyert, mint a földesuraság (piacjog, céhek, stb.) és bár bizonyos mértékig a falu kihasználását jelenti, mégis utóbbit saját

natalmi szempontjaiból a földesúr védi, másrészt a városi hatóságok és céhek is garantálják a falunak a méltányos árú, jóminőségű ipari cikkeket. Az új, tisztán fogyasztó gazdaságok (iparos, kereskedő háztartása és a város) emelik a mezőgazdasági cikkek árát s így megkezdődik a földesúri és jobbágygazdaságok piac számára való termelése, ami ismét visszahat a jobbágyság helyzetére, emeli ugyan életművét, de ez időponttól kezdve a földesúr újabb települést nem létesít, sőt sok országban az üres jobbágytelkeket is földjéhez csatolja és a jobbágyterheket pénzszolgáltatásra változtatván, jelentékenyen emeli.

A földesurakkal hatalmi versengésben élő fejedelmek nem jó szemmel nézték ezt a fejlődést, mert adózóik egy részétől fosztotta meg őket, pedig újabb hatalmi berendezkedésük, különösen az állandó katonaság és a bürokrácia sok pénzt kívánt. Ezért hatalmi eszközökkel igyekeztek a jobbágy terhen segíteni (urbáriumok), másrészt az ipart és kereskedelmet fejleszteni (merkantilizmus). A gazdasági élet ezen hatalmi berendezése teremti meg egyrészt a területi és nemzeti államot, másrészt a nemzeti piacot. A gazdasági élet nagyarányú fejlődése, másrészt az államhatalom mesterséges beavatkozása ugyanebbe, az európai államokban előbb-utóbb forradalmi kirobbanásokat váltott ki, amely az egész kötött gazdasági rendet fölrobbantotta. Ennek következtében gazdasági téren a közhatalmi szabályozás helyébe a szabad vállalkozás lépett, s a kötöttmunka helyébe a szabad bér munka.

A kapitalista gazdasági rendben a szabad vállalkozás helyettesíti az előző gazdasági rendszer közhatalmi szabályozását. A nyereség, illetve a vállalat rizikó a próbája, hogy a vállalkozó helyesen járt-e el; a szabad piac és a szabad verseny az a két tényező, amely az egész gazdasági rendet egyensúlyban tartani és fejleszteni képes. A vállalkozás és a gazdasági szabadság a termelést nagymértékben fejlesztette, az emberiség ellátását jobbat tette,

a politikai és személyes szabadságot kifejlesztette, viszont a gyöngébb egzisztenciákat kiszolgáltatta az erősebbeknek és a szociális kérdést elmergesítette.

A kapitalizmus nem maradt hatáskülönül a mezőgazdaságra sem. Azelőtt a mezőgazdaság állott a gazdasági fejlődés középpontjában, most az ipar és kereskedelem. A közterhek emelkedése, a piacok kifejlődése és a közlekedés átalakulása folytán a mezőgazdaság is piac számára termelő lett, direkt szükséglet számára termelő foglalkozás helyett. A földtulajdon és jobbágyföldszabadítás s a gazdasági élet egyéb jogi szabályozása a mezőgazdasági termelést nagy arányokban fejlesztette (az ugar, nyomáskényszer megszűnik, gépek, műtrágya alkalmazása, racionális állattenyésztés stb.). Viszont az ingótőke a szabad verseny és a világgpiac kialakulása folytán urrá lett a mezőgazdaság fölött. Ennek a fejlődésnek egyforma mértékben oka és okozata: a birtokforgalom és a földbirtok mobilizációja, amely a földet áruvá teszi, továbbá a haszonbérlet növekedése és a birtokszpekuláció. Más jelentős változást az ingótőke a mezőgazdasági termények értékesítése terén idézett elő. A mezőgazdasági termelés idejét sem megrövidíteni, sem meghosszabbítani nem lehet, az ingótőke tehát a nyereségfokozás céljából a kész terménnyel spekulál, hogy pénzt egy évben többször megforgassa; a világgpiac ártékinthetlensége folytán a tőzsde, a bankhálózat, a határidőüzlet, kartellek és trösztök segítségével a mezőgazdasági termények urává lesz. A technikai tudás háttérbe szorul a piac ismeretével, a termelő a közvetítővel szemben, a világgpiac uralma a belső piac fölött, sok esetben a hazai termelés intenzitását a szemtermelésről a legelőgazdaságra szorította le. Nagyon érdekes hatást gyakorolt a kapitalizmus a mezőgazdasági hitelre is. A tőke elsősorban a mezőgazdaság megtakarításából keletkezett, ennek dacára a gazda a pénzt sokkal magasabb kamatra kapja, mint az ipar és kereskedelem, vagy pedig

hitelhiánnyal küzd. A mezőgazdasági tőkeakkumuláció nem földösszevásárlás, de jelzáloghitel-koncentráció útján megy végbe. A nagyipari fejlődés hatása magában a mezőgazdasági üzemben is érvényre jut. Az ipar által előállított gépek, üzemi segédeszközök az intenzív mezőgazdaságban hovatovább nélkülözhetetlenek lesznek (műtrágya, rézgalic) és a mezőgazdasági nagyipar gyárjai (cukor, maláta stb.) a gazdának árakat és termelési feltételeket diktálnak. Talán még ennél is átfogóbb hatású, hogy az ingótóke a mezőgazdák szolidáris életfölfogását nyereségvággyá fejleszti és abszolutisztikus berendezkedésével széles társadalmi rétegeket megfoszt függetlenségüktől.

A MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNELEM VÁZLATA

Hogy az imént elmondottakat némi magyar vonatkozással kiegészítsük, meg kell jegyeznünk, hogy a magyar mezőgazdaság középkora tulajdonképpen az Árpád-házi királyok alatt kezdődik, mert ha Pannóniában a fejedelmek korszakában volt is szoros értelemben vett földművelés, az állam törzsi szervezete a nomád pásztorkodást, s a vele kapcsolatos primitív szántásvetést mint a gazdaságtörténelemben ókorinak tekintett uralkodó irányt reprezentálta. Szent István nagy államalkotásának lényege Nyugat gazdasági civilizációjának recepciója volt, a keresztény kultúra mellett. A törzsi szervezet bukása a földművelés diadalát jelentette a nomád pásztorkodás fölött. Természetes, hogy ez a reform csak a király birtokain, s az általa alapított várispánságok, püspökségek és apátságok területein volt azonnal keresztülvihető. Az ország betelepítése, tehát a gazdaságtörténeli középkor csak az Árpád-házi királyok uralmának végén vált teljessé, amely késedelemben bizonyára része volt a tatárjárás áradatának is.

Az 1848-ig uralkodó agráralkotmányt tulajdonképpen az Anjouknak köszönhetjük. Ezen rendszeren úgy

a földesúr, mint a jobbágy helyzetét illetőleg történetek ugyan némi módosítások a hatalmi viszonyok eltolódása következtében, de a török hódoltság, amely Magyarország területének nagyrészen nemcsak a birtokjogot forgatta fel, hanem a mezőgazdaság intenzitását is visszavetette a gazdaságtörténeli ókor nomád-pasztorkodó állapotába, az ősi formákat konzerválta. Ezek a gazdasági viszonyok magukból új agráralkotmányt kitermelni nem tudtak, mert hiszen a török uralom alóli felszabadítás olyan időben történt, amikor Európa államaiban a rendiség széttagolt földesúri és városgazdasági szervezetét már a merkantilizmus egységesítő állam-gazdasági politikája váltotta föl. A XVIII-ik század Európa nagyrésztében már a szabad földtulajdon és a szabad vállalkozás korszakát jelentette, nálunk az ország mezőgazdaságilag leggazdagabb területeit akkor kellett a teljes kultúralatlanság, vagy a nomád-gazdálkodás fokáról az állandó letelepedés és szántás-vetés kultúr-fokára emelni. De Magyarország egyéb részein is nagy változást idéz elő a népességnek a török alól felszabadult Alföldre vándorlása. Visszahatással volt ez nemcsak a mezőgazdaság intenzitására, de a felvidéki városok ipari fejlődésére és érzékenyen érintette az ottani földesurak pozícióját is. Az újonnan alakult mezőgazdasági üzemek nagyrészt már a korai kapitalizmus elvei szerint rendezik be (Károlyi, Haruckern, Csekolics, stb.). Ez és a merkantilista kormányzati politika a reformokkal szemben ellenállásra ingerli a magyar rendeket. A napoleoni háborúk állam- és magángazdasági krízise, amelynek hatásával a világháború tapasztalatai nyomán tisztában lehetünk, megakasztotta a középkori agrár-alkotmány békés likvidálását. Az 1791/92. évi, továbbá az 1832/36. évi országgyűlések tanácskozásai során gyakran vetődik föl az ősiség és a jobbágyosság megszüntetésének szükségesszerűsége. A nagy kérdéseket végül is az élet előkészítés nélkül, forradalmi úton oldotta meg. Ennek a mechanikus megol-

dásnak nem kis része van abban, hogy a magyar agrárváltság olyan katasztrófális ok nélkül is, mint a világháborús elvesztése, minden második évtizedben fölülte a fejét és nemcsak az agrártudománynak, de a kormánypolitikájának is elég gondot és munkát okoz. A merkantilista állami gazdálkodás utóvirágzásának is nagymértékben oka hazánkban az a körülmény, hogy a szükséges intézkedéseket abban a korban, amidőn a merkantilizmus gazdasági élet fejlődésének elkerülhetetlenül szükséges fokozata volt, az ország egész területén egységesen végrehajtani nem sikerült.

MEZŐGAZDASÁGUNK JELENTŐSÉGE A NEMZETI TERMELÉSBEN

Dacára annak, hogy Csonkamagyarország, eltérően a közfelfogástól, kevésbé agrárország, mint Nagy-magyarország volt, a magyar társadalmi tagozódás és a nemzeti jövedelem jelentékeny tényezője ma is a mezőgazdálkodás. Az 1920. évi népszámlálási statisztika szerint östermelő volt Csonkamagyarország területén 4.449.105, az összlakosság 55.08 százaléka. Keresők 2.126.688, ebből önállókereső 556.308. Az önállókeresők közül kisbirtokos és kisbérlő 100 kat. holdon alul 526.537; 100 kat. holdon felül 8008. Mezőgazdasági bérmunkából él 753.638 munkás és gazdasági cseléd, akikhez körülbelül 26.000 egyéb gazdasági tisztviselő és kvalifikált munkást hozzá kell számítani. Ha tehát tisztán a tömeget vesszük is, a nemzeti társadalom túlnyomórésze érdekelt az agrárpolitikában és így nem lehet azt mondani, hogy az értük hozott áldozat a nemzetcsalád jelentéktelen részét érinti. Figyelembe kell venni még, hogy Magyarországon a városi lakosság egy része is közvetett kapcsolatban áll a mezőgazdasággal az önálló kézművesek, ipari munkások, szellemi munkásokból élők kisebb vagy nagyobb földterületek tulajdonosai vagy bérlői s így, mint mellékfoglalkozást üzik a föld-

művelést, ezenkívül sokan húznak járadékot mezőgazdasági ingatlanból.

De nemcsak a mezőgazdasággal foglalkozók száma, hanem maga a népanyag is értékes a nemzetcsaládra nézve. A falusi népesség átlagos élettartama, katonai alkalmassága, testi szolgáltatási képessége sokkal nagyobb, mint a városiaké. Az is köztudomású, hogy a mezőgazdasági foglalkozás, különösen a kisgazda és földműves munkásosztály természetes szaporasága, képezi a népességben hanyatló városok erőtartalékát és szolgáltatja az ipar számára a munkásokat.

De a mezőgazdaság néperezésén kívül annak közzgazdasági szolgáltató képessége is figyelmet érdemel. A nemzeti vagyomból 11.3 milliárd pengő, (32 százalék) esik a földbirtokra és a nemzeti jövedelemből 2.14 milliárd pengő (46.75 százalék) esik az östermelésre, kivéve a bánya- és kohótermelés értékét (1928). Ez annyit jelent, hogy fokozott gazdasági súlya hazánkban ma is megvan a mezőgazdaságnak, dacára a rossz konjunkturának és a hanyatló terményáraknak. A népélelmezés és a nyersanyag kérdése nálunk, agrárországban nem oly súlyos probléma, mint mondjuk Angliában, Svájcban, de ha a mezőgazdaságot, mint megélhetési forrást tekintjük, annak minden ága, úgy a növénytermesztés, mint az állattenyésztés, de még az erdészet, s a kisebb gazdasági ágak: a kertészet, szőlőművelés, méhészet, baromfitenyésztés, vadászat és halászat is a mai nehéz megélhetési viszonyok mellett a foglalkoztatás és kenyérkereset lehetőségét jelenti és azért különös gondozásra méltó.

Az 1925-iki Gazdacím-tár adatai szerint Csonkamagyarország területén 850.760 birtokos élt, ezek közül: kisbirtokos (100 holdig) 840.000 (98.72 százalék) 8,110.223 kat. hold (50.21 százalék); középbirtokos (1000 holdig) 9630 (1.14 százalék) 2,654.600 kat. hold (16.44 százalék) és nagybirtokos 1130 (0.14 százalék) 5,383.488 (33—35 százalék) kat. hold birtokterülettel.

Megjegyzendő, hogy a birtokreform következtében a kisazonban a szőlő problémája, különösen az újabb értékbirtok arányszáma 52 százalékra emelkedett. Lárjuk tehát a nehézségek miatt, fokozott jelentőséget nyer. Szőlő-hogy Magyarországon a kisüzem a megművelhető terület van Csonkamagyarországon 378.853 kat. hold. let túlnyomórészt foglalja magában. Legrosszabb a közép- és nagybirtokosoké és 20.000 a nagybirtokosoké. Országos átlagban az arányszáma, de ha a művelési ágak szerint megoszlást vesszük tekintetbe és tudjuk azt, hogy az összes terület 2.5%-a szőlő, a kisbirtok területéből 4%, a erdő, a legelő és a terméketlen terület főleg a nagybirtokokból 1% és a nagybirtokokból nem egészen birtok számarányát nagyobbítja, mindjárt más képet mutatnak.

A mezőgazdaságilag megművelt területből 9,730.163 hold, amelyből kisbirtokos kezén van 1,400.000 hold, nagybirtokosokén 2,360.000 hold. Országos átlagban a megművelt terület 60 százaléka, viszont a kisbirtok területéből 74 százalék; a közép- és nagybirtokosoké 26%. A szántóföld. Ami most már az intenzitás fokát illeti, vidékenként, természetesen különböző az, épügy, mint az állattálozoménként. Messze vezetne, ha az évről-évre változó statisztikai anyaggal az olvasót fárasztanánk.

III. BIRTOKPOLITIKA

A BIRTOKPOLITIKA LÉNYEGE

Rét 1,152.821 kat. hold, amelyből kisbirtok 656.636, közép- és nagybirtok 165.364, nagybirtok 330.821 kat. hold. Az ország területéből 7% a rét, a kisbirtokból 8%, közép- és nagybirtokból 6.7%, a nagybirtokból 6.1%. A legelő területéből 1,761.331 kat. hold. Ebből a kisbirtoké 353.784, közép- és nagybirtoké 570.770, nagybirtoké 836.777 kat. hold. Százalék szerint az országos átlag 11, a kisbirtoké 4%, a közép- és nagybirtoké 21.5%, a nagybirtoké 15.5%. Erdő területéből 1,898.418 kat. hold. Kisbirtoké 215.576, közép- és nagybirtoké 284.172, nagybirtoké 1,398.670 hold. Országos átlag 12%, a kisbirtok területéből 3%, a közép- és nagybirtokból 11%, nagybirtokból 26%.

Végül meg kell emlékeznünk a terméketlen terület-ről is. Ez kerek szám egy millió hold, amelyből 400.000 van kis- és nagybirtokosok és 200.000 kat. hold a közép- és nagybirtokosok kezén. Országos átlagban az összes mezőgazdasági terület 6.2%-a terméketlen. A kisbirtoké azonban csak 5%, közép- és nagybirtoké majd 8%, nagybirtoké 7.5 százalék.

A kert és nádas kevesebb érdeklődésre tart számot,

Vannak agrárpolitikusok és sajnos, a gyakorlati agrárpolitikusok túlnyomórésze ideszámít, akik agrárpolitika alatt kizárólag földbirtok-politikát értenek. Ennek a Magyarországon is igen elterjedt tévtannak oka abban keresendő, hogy a mezőgazdasági termelésnek és a gazdaság társadalmi tagozódásának alapja a föld, s ez a forrás a földtulajdonhoz kötött hatalmi jogoknak, előnyöknek vagy képzeteknek is. A magánföldtulajdon a szociálista írók kutatásai nyomán lett a polgári közgazdák agrárpolitikájának problémája. Mindaz az ellentét, amely annakelőtte a földesúr és a jobbágy viszonyában a közgazdasági és szociális kritika különböző nézőpontjait felsorakoztatta, most arra koncentrálódott, hogy a közös- vagy az egyéni tulajdon, utóbbinak kis- vagy nagyüzemi formája-e helytállóbb. Távol áll tőlünk, hogy ezt az alapvető problémát lebecsüljük, hiszen a háború után bekövetkezett nagy társadalmi és gazdasági átalakulásokban szerepet játszó birtokreform nyomatékosan utal arra, hogy ez a kérdés dinamikai erőt képvisel és az agrárpolitikában nem nélkülözhető. Viszont nyomatéko-

san utalnunk kell arra, hogy az agrárkérdés lényege nem kizárólag a birtokpolitika, még kevésbé a nagy- és kisbirtok, vagy két utóbbi és a mezőgazdasági munkás ellentéte, hanem az ingótöke és a modern agrár-rendszer szembefordulása. Ezt az ellentétet a legradikálisabb birtokpolitika sem képes megszüntetni és hasztalan hirdetik ennek eszköze gyanánt a mezőgazdasági termelés intenzitásának emelését, ez magában mit sem segít, ha az ingótöke megfelelő mezőgazdasági hitelszervezetről gondoskodni nem tud vagy nem akar és a mezőgazdasági termények értékesítésénél a maga „ott veszek, ahol olcsóbb” nyereszkesedési elvét érvényesíti.

Evtizedekre visszamenőleg, országonkint, kimutatható a mechanikus birtokreform sikertelensége, sőt meggyökösödött birtokosrétegekre gyakorolt káros hatása. Mechanikus földbirtokreform alatt értjük t. i. a mezőgazdasági termények értékesítése, a hitelrendszer és kultúra arányos fejlődése által alá nem támasztott, tisztán jogi reformot, amely tekintet nélkül az új birtokosok üzemeinek prosperálására, teremt eladósodott, sem a föld vételárát, sem közterheket fizetni nem képes, máról-holnapra élő birtokososztályt. Mechanikai birtokreformnak tekintendőt még az olyan ingyen földosztás is, amelynek keretében a új tulajdonos lakó- és gazdasági épületek, felszerelés, vetőmag s egyévi megélhetési költségek nélkül kísérel meg a gazdasági üzemének berendezését és nem támaszkodik e tekintetben hosszabb lejáratú, méltányos kamatozású hitelre, vagy kiadós munkaalkalomra és ahol az állami velük szemben a közteherviselés elvét azonnal érvényesíti.

De még ott is, ahol egy gazdag állam mindezen nehézségeken átsegíti a földszerzőket, problematikus a siker, ha ez utóbbiak általános és gazdasági műveltség hiányos, ha nincs meg bennük a mezőgazdasági munkásszeretete, a kitartás a nehézségek elviselésére és ahol mindent az államtól várás gondolatmenete zavarja

szabad vállalkozás és egyéni kezdeményezés egyensúlyát. Földbirtokreformot magas földérték mellett, az intenzitás fokozása nélkül csinálni, közgazdasági bűn. Eppen ezért fölfogásunk szerint egyedül az *organikus birtokpolitika* célravezető: *olyan termelési, kereseti és hitelviszonyokat kell biztosítani a földjoglásra beidegzett gazdarétegek számára, hogy ezek az állam és a szervezett társadalom fokozottabb igénybevétele és kényszerszabályok nélkül, saját erejükből, kedvezőbb birtokmegosztást teremthessenek.* Legegészségesebb tehát a birtokpolitika azon országokban, ahol a kis- és nagybirtok megosztása automatice szabályozódik, ahol a gazdasági élet maga mozdítja elő a kisüzemek terjedését. Ahol ez a folyamat bármely okból megakad, ott beavatkozásra van szükség, amely beavatkozás azonban csak érett megfontolás és a viszonyok tökéletes ismerete alapján fogantatható. Mindezekelőtt ismerni kell az illető ország birtokmegosztását és pedig nemcsak jelen állapotában, hanem történelmi fejlődésében, mert csak így tudjuk megítélni, hogy vajjon a kedvezőtlennek látszó birtokmegosztás időközi jelenség-e, vagy állandó állapot.

Téves volna abból az álláspontból kiindulni, amelyet sok radikális politikus vall, hogy a nagyüzemre szükség nincs, az önmagában is káros a nemzetgazdaságra. Minden birtokkategóriára és ezek alapján kialakított mindhárom gazdasági osztályra szükség van. Veszedelem csak ott mutatkozik, ahol az egyes kategóriák bizonyos arányszámon túlterjednek. Figyelembe kell venni azt is, hogy a birtokmegosztás Európa legtöbb államában történelmi fejlődés eredménye és így a szabadforgalom és a kapitalizmus más egyéb eszközeivel azon változtatni csak részben lehetséges. Viszont vigasztaló körülmény, hogy a kapitalizmus erői az egyes birtokkategóriák (nagy- és középbirtok) expanzióját más birtokkategóriákkal szemben képtelenek oly mértékben fokozni, mint az iparban. Figyelembe veendő továbbá, hogy a

talaj és éghajlat szintén befolyásolja a birtokmegosztást. Száraz, homokos területek kevésbé alkalmasak kisüzem művelésre, mint a televény, csapadékdús vidékek földje. Az erdő főleg nagyüzemben racionális. A városi és ipari fogyasztó centrumok közelségének konjunkturális helyzete szintén döntő a kisbirtok terjedésének határvonalán. Nyilvánvaló, hogy még olyan nagyipari országban is, mint Németország, más a rajna-westfáliai iparvidék birtokmegosztása, mint az iparszegény elbántott tartományoké. Eppen ezért valamely ország birtokmegosztásának a külföldi országokkal való összehasonlítása mindig a legnagyobb óvatossággal használandó. Ahol mások voltak a történelmi előzmények, más a talaj, a klíma, mások az értékesítési lehetőségek, azok a jelenségek a hazai viszonyok összehasonlítási alapjául nem szolgálhatnak.

A BIRTOKKATEGÓRIÁK

Miután a birtokpolitika ütközőpontja ma a helyes birtokmegosztás, illetve az ennek alapjául szolgáló birtokkategóriák megállapítása, azok előnyeinek és hátrányainak mérlegelése, szükséges, hogy ezzel a kérdéssel kissé behatóbban foglalkozzunk. Általában törpe-, kis-, közép- és nagybirtokot szokás megkülönböztetni. Terület szerint Magyarországon törpebirtoknak az öt holdig terjedő birtokot, kisbirtoknak az 5—100 holdasat, közép-birtoknak a 100—1000 holdig terjedőt, nagybirtoknak az 1000 holdnál nagyobbat értjük. E felosztás hibája, hogy sok vidéken, intenzív termelés mellett, 10 hold már középbirtok lehet, viszont terméketlen, a forgalomtól távoleső területen 200 hold is kisbirtoknak tekintendő. Ezért a modern agrárpolitika mindinkább a munkakör szerinti meghatározásra tér át. Eszerint *törpebirtok* az, amely mellett a földműves és családtagjai idegen területen is kénytelenek bémunkát végezni; *kisbirtok*, amelyet a gazda családtagjaival együtt megművelni tud;

középbirtok, amelyet a birtokos maga kezel, de azon fizikai munkát nem végez; *nagybirtok*, ahol a kezelést megbízott, vagy gazdatiszt végzi és a birtokos csak a vezetést tartja magának, végül *latifundium* a több uradalmat magába foglaló üzem, amelynél a vezető szellemi munkát is hivatalok végzik.

Ha most már azt kérdezzük, hogy mik az egyes birtokkategóriák előnyei és hátrányai, Mattyasovszky Miklóssal, e kérdés magyar vizsgálójával együtt elmondhatjuk, hogy abszolút jónak egyik birtokkategória sem mondható, az pedig, hogy relative melyik a jobb, az illető ország vagy vidék gazdasági és szociális helyzete szerint időnként változik. A kisbirtokos nagy előnye, hogy földjét, annak minden fizikai tulajdonságát ismeri és azon testi és szellemi munkaerejét a legjobban értékesítheti; a családi gazdaság módot ad különösen az állattenyésztés terén, de az intenzív kertészkedés, szőlőművelés stb.-nél is a legmagasabb munkaeredményre; kíméli az eszközöket, élő és holtleltárt. Hátránya főleg az értékesítés és hitelügy terén nyilvánul meg: ha piac számára termel, a kapitalizmussal szemben sokkal védtelenebb, mint a nagy- és középbirtok. Nemzetgazdasági szempontból hátránya az, hogy az ipar és a város számára kevesebb élelmet és nyersanyagot tud szolgáltatni, mint a nagy- és középbirtok, részben a gabonatermesztés terén felmutatott kisebb eredményei (körülbelül egy métermázsza különbözet minden gabonafajnál kat. holdankint), részint szabályozatlan fogyasztása miatt.

A nagybirtok az utóbbi szerepkörben erős, viszont mindabban gyöngé, ami a kisüzem életerejét biztosítja. A mezőgazdasági szellemi munkát meg tudja ugyan fizetni, de a testi munkánál a legkiválóbb tseléd vagy a legjobban fizetett napszámos sem képes ugyanazt szolgáltatni, mint ugyanabban a munkában anyagilag is érdekelt kiscgazda-család. Nagyobb eredményeket főleg a gabonatermesztésnél és a mechanikailag könnyebben

ellenőrizhető munkáknál tud elérni, viszont az állattenyésztés terén nagy átlagban alatta marad a kisbirtoknak. A nagybirtokra főleg az ipari és városi fejlődésnek van szüksége, mert a nagyüzem területén élő munkások élelmiszerfogyasztása, a konvenció, vagy a napszám által szabályozott, maga a nagybirtokos aránylag keveset fogyaszt és ezért úgy, mint a középkorban, földjára váróknak városképző és iparfejlesztő erejét az ország nemmezőgazda lakossága élvezi. Innen magyarázható, hogy még forradalmi időkben is a szocialisták nagyrésze nem a földosztás, hanem a nagyüzemek fenntartásának és kollektív kezelésének álláspontjára helyezkedett, amely viszont a mezőgazdaság individuális jellegével s a kisgazda, sőt mezőgazdasági munkásosztály törekvéseivel is szöges ellentétben van és terméseredményeiben sem tudja sem az egyes gazdának, sem az országnak azt nyújtani, mint az egyéni üzem. A kollektív üzemi megoldás Katusky: „Agrárkérdés”-ében és több ország szociális agrár-programjában jut kifejezésre.

A nagybirtokkal szemben a kis- és törpebirtok népszaporasága súlyos érték a nemzet-család részére. A zárt családi gazdaság a nemzet néperezésének keltetőhelye. Viszont az is bizonyos, hogy amely vidéken a nagybirtok megfelelő munkaalkalmat nem szolgáltat a kisbirtok emberfölségének, vagy az egyke, vagy az elvándorlás biztosítja az egyensúlyt. Tapasztalás szerint a nagy- és kisbirtok ellentéte azokon a vidékeken és azon időpontokban erős, amikor a kisbirtok expanzív ereje megnövekedett, viszont a nagybirtok vitalitása még nem csökkent oly mértékben, hogy egyes parcellákat a kisbirtoknak eladni kényszerülne. Amíg a kis- és törpebirtokos a szabadforgalomban méltányos áron, földet tud venni, addig a nagyüzem által neki adott harmados szénakaszálásban, kukorica- és burgonyaföld részesmivélésében, a fuvarozásban stb., saját kis gazdaságának háttérét látja. A mezőgazdasági munkásosztály viszont a for-

radalmi idők földreformjaival szemben is bizalmatlan, mert a parcellavásárlás lehetőségén túlmenő és a nagybirtok üzemi létét veszedelmeztető birtokreformban saját munkaalkalmának és elhelyezkedésének csökkentését sejtje. Egyebekben a nagybirtok korántsem az a törpe- és kisbirtokra nézve, mint a gyár a munkásokra vagy kézművesekre. Nagy területe a történelmi múltból származik. Az üzletvitel rentabilitása sem engedi meg apró parcellák összevásárlását, hacsak azok nem közvetlenül szomszédosak területével. A birtokkoncentráció itt inkább több nagy uradalom összevásárlásából keletkezik, de tökéreje ehhez sem igen van a nagybirtoknak, hacsak külső jövedelmek (városi kapitalisták vásárlásai) ezt lehetővé nem teszik.

A középbirtok a legideálisabb birtokforma a nemzet-család szempontjából. A birtokos kénytelen birtokával foglalkozni, jövedelme fölösleget biztosít ugyan számára, de nem ad munkanélküli járadékot. Falun élve, kénytelen annak közállapotaival törődni, magasabb életmívóját csak intenzív termelés, jobb értékesítés, szóval a modern gazdasági élet ismeretkörének fölhasználása révén tudja biztosítani. Miután a mezőgazdálkodásban nincs titok, mindaz amit saját magáért dolgozik üzemében és községében, javára szolgál a körülötte élő kisgazdának és törpebirtokosoknak is. Minden gazdasági újítás, kereskedelmi növények termesztése, nemesített vetőmag stb., stb. az ő példája nyomán kerülhet a község határába. Sajnos, ez a birtokkategória van leginkább kitéve az ingótoke ostromának. Földjára csak a legnagyobb erőfeszítéssel emelhető, igényeit sem tudja visszafizetni. Minden hitel és értékesítési krízis elsősorban ezt a kategóriát érinti. Pusztulása a falut tradicionális vezetőjéről fosztja meg és nem kis mértékben oka a sokszor fellépő elégedetlenségnek. Külföldön ez osztály pusztulását ellensúlyozta a kisbirtokososztály felsőbb rétegeinek kulturális és anyagi fölemelkedése: az intenzív termelés-

adta nagyobb jövedelem és a magasabb iskolázás új középirtokosztályt teremtenek, sokszor anélkül, hogy a statisztika földterületi fölosztása szerint alakulnának ezek az új középirtokok. Ez a folyamat nálunk az örökjogban élő realisztály miatt erősen korlátolt s ezért erősbödik nálunk koronkint a mechanikai birtokreform kívánsága, másrészt az agrárszocializmus.

A törpebirtok elbírálásánál nem az a fontos, hogy az országos átlag egy hold-e, vagy három hold, hanem az, hogy a törpebirtok fölfelé irányuló társadalmi mozgalom mérföldköve-e vagy pedig a kisgazdaosztály elporlásának, proletárizálódásának országúrtját jelöli. Előbbi esetben optimista, fölfelétörékvő, anyagi jólétben, kultúr-szükségletekben, önértetben emelkedő munkásosztályt jelent, utóbbi esetben reményvesztett, elégedetlen hajótörötteket, akik a jobb idők emlékéből és a reménytelenség koldusbotjából forradalmi fegyvereket kovácsolnak. A törpebirtok inkább szociális, mint gazdasági kategória, kivéve az intenzív kertészkedést és nálunk hajdan a szőlőművelést. A család eltartásánál nagy segítség, de a piac és a forgalom számára alig termel valamit.

Addig, amíg a szabad birtokforgalom révén megfelelő mennyiségű és árú föld segíti a különböző birtok-kategóriák terjeszkedését, elhibázott dolog volna az állam részéről minden más intézkedés, mint az, hogy a földet vásárolni kívánó gazdákat nem egyénileg, de intézményesen, a magánvállalkozás útján, megfelelő földhittelhez juttatja. De ha a birtokpiacon olyan aggasztó jelenségek lépnek föl, melyek következtében a kisgazdák és gazdasági munkások földvásárlása a kereslet és kínálat mesterséges, spekulatív megzavarása révén veszélybe kerülne, akkor az állami beavatkozás eszközéhez kell nyúlni és pedig elsősorban a birtokeladások közvetítését hatósági engedélyhez kötni és ha ennek dacára sem szűnne meg a mezőgazdasági területekkel üzőt spekuláció, magát a vásárlást is hatósági engedéllyel cenzurálni. Csak

mint ultima ráció veendő igénybe a birtokreform és ennél is az állami elővásárlási jog érvényesítésének meg kell előznie a kisajátítást. Sokkal célszerűbb a prevenció, a szerves birtokpolitika alkalmazása, amelynek többféle útja és módja ismeretes; ezek között, a mi viszonyaink közt legfigyelemreméltóbb példa, hogy az állam az északi országokban, Dániában és Svédországban stb. évtizedek óta kisebb vagy nagyobb összegű hozzájárulással a kisgazdák és mezőgazdasági munkások magánföldszerzését előmozdítja. Ez országokban objektív minősítés alapján (öt évi kifogástalan cselédi szolgálat, népfiskola elvégzése, család stb.) rangsorozzák a földigényelőket és a lemaradottakat a következő év számára előjegyzik. A megvásárlandó ingatlant mindenki maga választja ki, a vétel is szabad megegyezés dolga, egyetlen korlát a kedvezményes kölcsön felső határa. Németország rendszeres és folyamatos telepítési akció segítségével akadályozza meg a földigénylés olyan megduzzadását, hogy ez csak elő nem készített, mechanikus birtokreformmal legyen levezethető.

A MAGYAR BIRTOKPOLITIKA

A birtokpolitika elméleti fölosztás szerint három irányú lehet: gazdasági, nemzeti és szociális. A nemzeti birtokpolitika célja az állam uralkodó népelemét birtokállományában megerősíteni, amely azonban sokszor igaztalanságot is rejt magában a nemzetiségi kisebbségekkel szemben, amint ez az utódállamok földbirtokpolitikájánál észlelhető. Magyarország ilyen nemzeti birtokpolitikát, dacára Beksics Gusztáv, Károlyi Sándor sürgetéseinek, nem folytatott, sőt uralma alatt maguk a nemzetiségek nagy területeket vásároltak meg a magyaroktól, amint erre Bethlen István egy munkája 1912-ben utalt. A szociális birtokpolitika célja a kisebb anyagi erejű gazdarétegek megerősítése, és a munkások földtulajdonhoz juttatása. A gazdasági birtokpolitika célja viszont

kevésbé hasznavehető vagy meg nem szállott területeknek (pl. nálunk a szikes, homokos, ártéri területek) telepítés vagy parcellázás útján való hasznosítása, intenzívebb művelése. E két utóbbi birtokpolitikai irány tulajdonképpen egy síkban fekszik. Az a szociális birtokreform, amellyel karöltve nem jár az eddigi művelési módoknál magasabbrendű és eredményű termelés, többnyire csődöt mond. A szociális birtokreformnak sikere csak akkor lehet, ha a földhöz juttatott a magasabb terméseredményből a földvétele költségeit fizetni tudja, ami egyébként áldás az egész közgazdasági életre, mert közvetlenül a nemzeti vagyont és jövedelmet gyarapítja, közvetve pedig a kisgazdákat meggyőzi arról, hogy birtokuk jövedelmezőségét területnagysággal nélkül, az intenzitás fokozásával is el lehet érni.

A helyes birtokpolitika csak a realitásokhoz igazodhatik. Elsősorban arra kell törekednie, hogy a meglévőt konzerválja, ne engedje pusztulni azokat a gazdákat, akik generációk óta földjeiken ülnek. A megmentés módzatai hazánkban ma már inkább a hitelügy, mint a birtokpolitika fejezetében tárgyalhatók. Csak ha a *birtokminimumot*, a homsteadot, az üzemtechnika szempontjából szintén nagyjelentőségű *tagosítást* megvalósítottuk, az árverés alatt álló gazdákat földrehermentesítéssel stb. megmentettük, akkor gondolhatunk új családi üzemek teremtésére. A birtokpolitikának e tekintetben két eszköze van: egyik a *parcellázás*, vagyis nagyobb birtoktesteknek kisebb üzemekre való földarabolása anélkül, hogy az embert lakóhelyétől megmozgatná és a *telepítés*, amely egyes vidékek népfölöslegét kapcsolatba hozza más vidékek gazdaságilag kellőképpen nem hasznosított területeivel, ezeket rendszeresen benépesíti, újabb községeket létesít, vagy meglévőket erősít meg. A parcellázás komplikált közigazgatást nem kíván, hiszen ugyanazon község vagy vidék népét ugyanazon határban juttatja földhöz, itt csak a hitelviszonyok rendezésére és arra kell

ügynelni, hogy a parcellázást üzérkedés céljaira senki fel ne használja.

A *telepítésnél*, amint ezt úgy a magyar, mint a német telepítési akció küzdelmei és sikerei bizonyítják, az emberanyagra, a földre és a hitelre egyaránt gondolni kell, ez tehát nagyobb befektetést és körültekintést igényel. Magyarországon a háború előtt 85 állami telep keletkezett, viszont parcellázás útján majdnem egy millió kat. hold került a gazdák kezére, amihez hozzá kell adni a kötöttségekön a hosszabb vagy rövidebb időre terjedő bérleteket úgy, hogy birtokpolitikai szempontból a háború előtti Magyarország korántsem mutatta azt a szomorú képet, mint azt sokan föltüntetni igyekeznek. A birtokmegosztás csak egyes vidékeken, különösen a magyarság hátrányára volt kedvezőtlen, ez indította Beksicset azon reformtervek közreadására, amely szerint a magyar vidékek síkföldi hitbizományai nemzetiségi vidékek erdőhitbizományaira lennének cserélendők s ez készítette Darányi Ignácot, hogy erőteljesebb birtokpolitika, főleg a telepítések és parcellázások előmozdítása céljából két ízben is törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé. A legutolsó törvényjavaslata (1909) az összes, nem különleges célú kincstári birtokok telepítés céljaira kívánta fölhasználni, ezenkívül 100 millió aranykoronát megfelelő hitelnyújtásra biztosítani, amely a telepesek házáinak, gazdasági felszerelésének előállítására szolgált volna. Nálunk a telepítést állami közegek végezték. Németországban a hatósági telepítés fenntartása mellett, áttértek a szövetkezeti központok, altruista földhitelintézetek és hatóságok közös akciójára, amelynek alapelvét igyekezett hazánkban a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége sokkal kisebb anyagi eszközökkel, de a földrehermentesítésre is kiterjedő hatáskörrel megoldani. Sajnos, e részben még akkor sem bírt volna a német Landgesellschaftok nyomába jutni, ha működését a háború szerencsétlen kimene-

tele lehetetlenné nem teszi. A Landgesellschaft t. i. a szabadkézből vásárolt birtokot nemcsak elparcellázza, hanem a birtok központi kezelését folytatja, a telepeseket lakóházzal és gazdasági épületekkel, élő és holt fölszereléssel látja el és gazdasági vezetésüket, patronizálásukat fenntartja, amíg meg nem gyökeresednek új üzemükben. A telepítés befejezte után a nagyüzem fölszámol s a kastélyt és gazdasági épületeket közcélra (árvaház, iskola, kórház stb.) engedik át.

Dacára a Darányi által kezdeményezett nagystíliú birtokpolitikai akció akadályainak, hazánkban a háborút megelőző gazdasági korszakban az ingó- és ingatlanhittel megfelelő szervezete, a Monarchia fogyasztó-területén az agrártermékek biztos és jó elhelyezése és megfelelő vámpolitika révén, ezer és ezer gazdasági munkás és kisbirtokos szerzett ingatlant. A kisgazda hátrvédét képező állattenyésztés, kertészet, szőlőművelés, nagyobb gazdasági erőt kölcsönzött ennek az üzemformának, mint a nagy- és középbirtoknak. A kisbirtok magasabb rentabilitása egyrésztől, másrészt a munkabérek növekvése és a munkáskéz hiánya a nagy- és középbirtokot lassan fölmozdította s az a társadalmi emelkedés, amely a gazdasági cselédet és napszámot a baromfi- és sertésenyésztés révén kisvállalkozóvá, majd részes, később pénzberes földbérllővé emelte, új törpebirtokok alakulásának lett alapja, amelyről ezren és ezren küzdöttek föl magukat fogatos és ekés földművelővé, másképpen kisgazdává. Viszont kisgazdák emelkedtek ezerszámra középbirtokost jellemző jövedelem, sőt földterület tulajdonosai közé. Ezzel kapcsolatban emelkedett a kisgazdaosztály kultúrája, politikai öntudata, szervezetsége és ha a világháború ennek a folyamatnak mesterségesen véget nem vet, ha tönkre nem teszi a fogyasztópiacokat, meg nem semmisíti a devalváció útján a gazdák félrerakott tőkéit, le nem rontja a gazdasági fölszereléseket, egészen biztos, hogy a Darányi Ignác által elkezdett mechanikus

földbirtokpolitika, egészséges birtokmegosztást hozott volna létre Magyarországon. Sajnos, a világháború a magyar agrárpolitikában is új fejezetet jelentett. Amint ez minden háborúval együtt jár, a mozgósítás csökkentette a föld munkásainak számát, s vele együtt a termelés eredményét. A hadrakelt seregek fokozódott az élelem-szükséglete, tehát emelkedik a mezőgazdasági cikkeknek az értéke is, akárhogy maximálták annak az árát. A világháború első esztendejében földbirtok után kereslet alig mutatkozott. A második esztendő végétől kezdve viszont a kínálat minimumra csökkent. Ebben az időben indul meg kint a fronton és bent az országban az agitáció, elsősorban a hadirokkantak, majd a frontharcosok földhöz juttatása érdekében.

A Magyar Gazdaszövetségnek 1916 márciusában tartott közgyűlésén Prohászka Ottokár terjeszti elő a rokkanttelepítésre vonatkozó javaslatát, amely a kötöttbirtokok 10.000 holdnál nagyobb szántóföldi részét, mint örökbérletet kívánta a rokkant katonák részére juttatni. Ennek a felszólalásnak visszhangja támadt bent az országban és kint a frontokon. Több tervet készült a javaslat megvalósítására. Sajnos, az érdekelt nagybirtokos-osztály époly kevéssé látta ennek a kérdésnek dinamikai erejét, mint a kormány és amint a hadi szerencse elpártolt seregeinktől, a megoldatlan földbirtokreform csalogka délibábjával bomlasztották föl a frontokat és teremtettek az ország agrárlakossága körében olyan forradalmi hangulatot, amelyet a közgazdaságilag elő nem készített legradikálisabb földreform is alig tudott volna kielégíteni. Azok, akik Magyarország kultúrfejlődését, városi és gyáripari népességének eltartását mérlegelték, közülük majdnem ugyanolyan számban szociálisták, mint konzervatív politikusok, utáltak arra, hogy közgazdasági életünk ezt a teherpróbát ki nem bírja, mert az első évtizedek termelési zavarai, a rendelkezésre álló beruházási tőke elégtelensége és bizonyos mértékig az igényelt terü-

let hiánya lehetetlenné teszik az úgynevezett néptörvényekben ígért földreformot. Az antant erőszakos és a megállapodásokat sértő magatartásával, a belső kormányzat gyengeségével majdnem egyenrangú oka volt a kommunizmus kikiáltásának az a félelem, hogyha a birtokreform a néptörvényben foglalt módon végrehajthatik, ez az ipar csődjét és a városok éhínségét jelenti. A tanácsköztársaság a nagyobb üzemek szocializálásával megállította a földosztást, abból a meggyőződésből kiindulva, hogy kollektív üzemeiben legalább a háború utolsó éveinek terméseredményét elérheti. A 75 kat. holdon aluli kisbirtokot, a parasztság ellenséges magatartását csillapítandó, egyelőre nem kommunizálta, viszont a hozzá nem értő vezetés és nem kismértékben a mezőgazdasági munkásság ellenséges magatartása miatt a terméseredmény annyira lecsökkent, hogy a városi lakosságot 1919—20. év telén éhínség fenyegette volna, ha közben a tanácsköztársaság meg nem bukik és a külföld a ki-mondott bojkottot meg nem szünteti. Az 1920. évi birtokreform egyrészt hanyatló pénzürték, másrészt emelkedő föld- és terményárak idejében jött létre. Pénzügyileg egyáltalában nem volt megalapozva, tehát inkább a törvényhozás akaratának pusztá deklarációja volt, semmint gazdaságilag előkészített szociális reform.

Kétségtelen nagy érdeme, hogy a földigénylést, — bár elég tág körre terjeszti ki, — mégsem a pusztá léthez köti és a különböző kategóriák sorrendje, a földaljakban való részvétel, mint kizárási ok, az igénylők nemzeti szempontból való megrostálását lehetővé tette. Másik érdeme a törvénynek, hogy a kisajátítandó földbirtok behívásának sorrendjét a háborús, az új szerzemény (50 évre visszamenőleg) és az ősi birtok kategóriájának megállapításával meghatározta és hogy eltérőleg a néptörvényektől, a középbirtok számára messze-menő védelmet biztosított. Egyebekben a kisajátítás eszközét csak akkor vette igénybe, ha a vagyonváltság és

az elővásárlás elegendő földet nem szolgáltatott. Az O. F. B., bármily hosszadalmas volt is eljárása, politikától mentes fórumot létesített a földreform számára; körülbelül 1,270.000 kat. hold terület jutott a földbirtokreform során a kisgazdák és mezőgazdasági munkások kezére. Hátránya volt az az eredetileg célravezetőnek látszó intézkedés, hogy a birtok árának megállapítását és törlesztését 10 évre kitolta, továbbá hogy nélkülözvén a telepítés gondolatát, az embernek és a földnek a háború előtti viszonyát fixirozta: ott, ahol a nagybirtok túltengett, igénylő alig jelentkezett, ahol pedig már a békében is túlszűfolt volt, a föld nélkül szűkölködő lakosság, a földreform kapcsán sem bírt elegendő földhöz jutni. A földreform maradandó értéke az újonnan épült házak ezrei, viszont maradandó tanulsága az, hogy telepítés nélkül és pénzügyileg kellőleg elő nem készített terv alapján földbirtokreformot megkísérelni nem szabad.

Ez a tanulság természetesen nem vághatja útját egy olyan telepítési akciónak, amely kizárólag a zárt családi gazdaság telephelyeinek mértékét tartva szem előtt, az örökbérlet, vagy járadék birtok, vagy legalább hosszúlejáratú bérlet alakjában igyekszik egyes vidékek munkanélküli munkásait földben és munkaalkalomban gazdagabb vidékre áthelyezni. Ez az akció azonban sokkal nagyobb körültekintést, gondosabb közigazgatási végrehajtást kíván, mint a földreformnak nevezett primitív parcellázás. A mai nehéz pénzügyi viszonyok mellett is lehet a munkásházépítési akció igénybevételevel, szállítási kedvezményekkel, a munkaalkalomnak előzetes biztosításával, ígát tartó, de segítségre kötelezett kisgazdák és munkások vegyes telepítésével, szerves birtokpolitikát folytatni. Ennek az akciónak folyamatosnak kell lennie, nehogy ismét a mechanikus birtokreform szükségessége következék be. De ha ez a kényszerhelyzet valaha is előállana, az 1920. évi reform intézkedé-

sei helyett célravezetőbbnek találnánk a német birtok-reform azon rendelkezését, amely szerint az összes, azon vármegye, vagy országrész területén lakó közép- és nagybirtokosok kényszerközösségbe tömöríttetnek, amely köteles birtokállományának meghatározott %-át forgalmi áron a földigénylőknek eladni. Az érdekeltség azután maga gondoskodnék arról, hogy a felkínálást szabad vásárlás, vagy kivetés útján teszi-e lehetővé. Így nem következhetné el az a helyzet, hogy egyik községben túlhajtott reform következtében a gazdasági üzem életképtelenné válik, vagy utolsó négyesögről kisajátítatik, míg a szomszédban a földbirtokreform néhány hold házhely átengedésével befejezést nyer. Ugyancsak számításba kell venni a mai nehéz pénzügyi helyzetben a földbérletet és pedig úgy a hosszúlejáratú, mint a rövidebb időbérletet; a részes- és a pénz-, valamint a közös bérletet és ezeknek úgy egyéni, mint kollektív alakulatát, a földbérlet szövetezeteit. Egészen bizonyos, hogy a birtokreform sok csalódástól mentette volna meg a földigénylőket, ha a tulajdonszerzéssel szemben a haszonbérleti rendszert előnyösíti.

Az új magyar birtokpolitika szószólói, okulva az 1920. évi reform nehézségein, ma a hitbizományokat állítják agitációjuk középpontjába. Kötelességünk tehát e problémával foglalkozni, bár ennek túlzott jelentőségét nem tulajdonítunk. Ugyanis objektíve meg kell állapítanunk, hogy a hitbizományok ösztérületének (832.540 kat hold) csupán fele része (45%) alkalmas földreform céljaira, mert az erdőt, a nádast, a terméketlen területet, sőt magát a legelőt is felparcellázni vétek volna a nemzetgazdaság érdeke ellen. Nagyban és egészben áll ez az egyéb kötött birtokra is, amelyeknél a művelési ágak megosztása még kedvezőtlenebb a kisüzemre nézve. (A korlátolt forgalmú birtokok ösztérületének csak 28.05%-a szántóföld, 28.05% erdő, 24 százalék legelő és 12.90 százalék terméketlen terület.)

Végül azt is figyelembe kell venni, hogy a hitbizományok szántóföldi területének tekintélyes része, mint kisbérlet, már most is a kisgazdák kezén van, s így ha nem is jogilag, de üzemtechnikailag a reformot rajta az élet végrehajtotta.

A hitbizományi reformnak szociális jelentősége csak az esetben volna, ha a kisbirtok vásárlása elé akadályok tornyosulnának, amikor kisajátítás útján éppen ezeknek a tartalékterületek felhasználásával lehetne a szükséges birtokreformot végrehajtani. De ma, amikor kb. egymillió kat. hold terület hasztalan keres vevőt, a hitbizományi reform elsősorban az érdekelt családok belső ügye, mert egyrészt a hitbizomány élvezője nehezen tud forgótökéhez jutni, másrészt a távolabb álló családtagok a rossz gazdasági konjunktúra közepette nehezen viselik a várakozás idejét. A megoldásnak többféle módja lehetséges. A békeidőben javasolt reformok inkább az új hitbizományok keletkezésének feltételeire vonatkoznak: hogy túlságos nagy, túlnyomóan szántóföldi területeket ne lehessen elvonni a szabad forgalomtól, 2—3000 holdas, főleg erdő-hitbizományok alakuljanak. A forradalmi idők persze másként intézték el ezt a kérdést, vagy egyszerűen gondnokság alá helyezték, vagy kisajátították a hitbizományok területét, vagy amint Csehszlovákia tette, a hitbizomány jelenlegi élvezőjét tulajdonosnak minősítette, ami nyilvánvalóan igazságtalanság a várományosokra nézve.

Hogy a magyar hitbizományi reform milyen lesz, nem tudjuk, de ha az új magyar birtokpolitika a doktrinár liberálizmus jelszavain felülemelkedni nem tud és a föld megköötöttségének elvét feladja, Trianon után megmaradt minimális erdőterületeink és legelőink is könnyen áldozatul eshetnek ez akciónak, épúgy, mint ez az úrbéres és közbirtokossági legelők és erdők felosztásánál történt. A reform a mai nehéz pénzügyi viszonyok között még a szántóföldi területen is csak a szövetezeti, vagy egyéni

kisbérletek irányában mozoghat, esetleg a járadékirtok elvének bekapcsolásával. Utóbbinál azonban kívánatos a pénzügyi rész megfontolása, tőkeerős járadék- és hitelintézet nélkül ilyen reformot elkezdni, a sikernek csak mérsékelt reményével lehet, viszont egy ilyen intézet közvetítésével a hitbizományos forgótökhöz jutván, örömmel járulna a reformhoz. Megfontolás tárgyává kellene tenni végül a hitbizományi reformnál Sebess Dénes által megfelelően ismertetett Thurzó-féle árvai hitbizomány jogi konstrukcióját, amely az uradalom egyseges kezelését a jogosultak által választott kormányzó kezébe tette le s a jövedelmet az alapítótól való leszámolás foka szerint különböző kulcs szerint osztotta szét. Gondolni lehetne még a túlnagy hitbizományok olyan felbontására is, amely a második- és harmadsorban hivatottaknak új hitbizományt juttat.

A részletek különben mellékesek, fontos szempont ellenben, hogy az elv: a birtok öröklésének, eladásának és megterhelésének kötöttsége, a vitézi telekben újabb megerősítést nyert. Magunk részéről, ha ennek lehetősége kínálkozik, a német törzsöröklési rendszer meghonosításának helyességét is hangsúlyozzuk, mert véleményünk szerint az a nemzeti veszedelem, hogy nálunk a gazda minden öröklés alkalmával kénytelen nemcsak nehezen szerzett földbirtokát több részre osztani, de eladósodása árán is újra beinstruálni, szoros összefüggésben van a magyar középbirtokos osztály pusztulásával. Németországnak azon a vidékein, ahol Napoleon politikai célzattól a reálosztást meghonosította, a birtok elporlásának, a birtokosok elproletárizálódásának, az árveréseknek ugyanazon jelenségeit találjuk, mint nálunk. Ahol ellenben a törzsöröklés jogszokása konzerválta a parasztbirtokot, azt a család nem adás-vételi tárgynak, hanem épügy járadékforrásnak tekinti, mint a főúri család a hitbizományt. Ebből neveltetik a gyermekeket, tartják el az aggokat és rokantakat és a mi fogalmunk szerint föld nélkül maradt

testvérek is a német intelligenciának, vagy kézművesosztálynak értékes tagjaivá lesznek, másrésztük pedig emberanyagot ad a legegészségesebb földbirtokreformhoz, a telepítéshez s így a középosztály kialakulásának minden termelési ágban fontos tényezője.

IV. HITELPOLITIKA

A MEZŐGAZDASÁGI HITELFORMÁK

Amint a mezőgazdaság ellátási feladatkörét kisebb vagy nagyobb mértékben piac számára termelésé fejleszt, azonnal jelentkezik a mezőgazdaság hitelszükséglete. Nálunk a két momentum nagyban és egészben összeesett a középkori agráralkotmány megszűntével, amely a telekkönyv hiánya és ősiség miatt csak a zálogbaadást, vagy a személyi hitelrendszert ismerte. A jobbágyág munkarendszerének megszűnése szükségessé tette a készpénz-bért és a termésfőlöleg értékesítését. Mindkettő tőkét igényelt. Eppen ezért a múlt század 50-es éveiben már fokozott mértékben jelentkezett a magyar föld hitel-szükséglete. Kielégítést persze az Osztrák Nemzeti Bankon és egy-két hazai intézeten kívül főleg alkalmi hitelezők, terménykereskedők, haszonbérilők, városi kapitálisták, nem kis mértékben uzsorások révén nyert és így mindig hangosabb lett a kívánság, különösen a telekkönyvi intézmény meghonosítása (1855) után, a földhitel intézményes szervezése iránt. 1862-ben a Magyar Földhitelintézet, 1879-ben a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete alakult a szoros értelemben vett földhitel ellátására.

A földhitelt racionálisan csak földvásárlásra, örökös-társak kielégítésére, vagy hosszabb időtartamú meliorációkra (ármentesítés, erdősítés, szőlőtelepítés stb.) lehetne igénybevenni. Minthogy azonban nálunk ekkor még s mondhatnánk később sem volt a gazda személyi és üzemi hitele intézményesen rendezve, a mező-

gazdaságból eredő üzemi és minden rövidlejáratú kölcsönigénye, továbbá a gazdának személyi hitel-igényei (gyermekneveltetés, élelmezés stb.) mind a föld-hitel útján nyertek kielégítést. Az ingatlanhitel kényelmes hitel, mert telekkönyvi kivonat, kataszteri birtokfő bemutatása, esetleg birtokbecslés alapján, nagyobb centrumokban működő, személyi momentumokkal nem törődő pénzügyi intézet is a birtok 40—50%-a erejéig gyors hitelt ad a gazdának, ha elegendő tőkeerővel rendelkezik, vagy záloglevél révén külföldi tőkét is igénybe vehet. A személyi hitel többnyire rövid lejáratú, váltóval fedezett, drága kamatozású és magasabb kezelési költségeket igénylő kölcsön. Ezzel szemben a jelzálogos kölcsön normális időben kötelezvényen alapul, 30—60 évig törlesztendő és kamatlába sokkal alacsonyabb, mert nagyobb biztonságánál, dologi fedezeténél fogva tőkében gazdagabb országok hitelét is igénybe veheti.

A záloglevél épügy, mint a váltókölcsön a bizalom alapul. De amíg a váltónál ez a bizalom a két szerződő félnek és a jótállónak személyi körülményéből folyik, addig a záloglevél törlesztési szolgálatáért nemcsak az adós birtoka áll jót, amit egyébként a váltóval biztosított egyszerű jelzálogkölcsönnél is tapasztalunk, hanem a záloglevél-kibocsájtó pénzügyi intézet összes vagyona, törvény által megkívánt külön biztosítéki alapja és ezenkívül az intézet összes adósainak minden lekötött birtoka is, mert hiszen a záloglevél keretösszegű adóslévél, mely csak a hitelező pénzügyi intézetet fizetési ígéretét tartalmazza, de felvilágosítást nem ad arra nézve, hogy kinek kötelezvénye alapján állítottatott ki. Amíg tehát a belföldi záloglevél-piacon csak a kibocsájtó pénzügyi intézet bonitását, értékbecslési módszerét, továbbá a törlesztési időre és a kamatra vonatkozó rendelkezéseket bírálják, külföldön még ennél is enyhébb elbírálás alapján lel piacot a záloglevél, mert a vásárló csupán az illető ország pénzügyi és gazdasági helyzetét, a kamatot és a törlesz-

tési időt bírálja, a kibocsájtó pénzügyi intézet bonitása a legtöbb esetben csak szakemberek kritikájának tárgya. A záloglevél-kibocsájtás ugyanis a legtöbb országban egyforma elvek alapján történik, főleg a becslés és a hitelezési határ dönt a forgalmiképesség tekintetében. Minél magasabb a kamatláb, szigorúbb a becslés és alacsonyabb a hitelezési határ, annál nagyobb a záloglevél forgalmiképessége. Békében a magyar föld ingatlanhitelét a belföldi záloglevél-kibocsájtó intézetek nagyban és egészen képesek voltak ellátni. A veszedelem, amely e tekintetben a magyar gazdát fenyegette és elég nagymérvű eladósodáshoz vezetett, az volt, hogy az olcsó és méltányos földhitel sokakat erejükön felüli földvásárlásra csábított, viszont a személyi hitel fejletlensége folytán olyan hiteligényeket is az ingatlanhitel formájába öltöztetett, amelyeket racionálisan csak rövidlejáratú hitellel lett volna szabad kielégíteni.

A mezőgazdaságban ugyanis nem mindegy, hogy milyen célból, milyen természetű kölcsönt vesz igénybe a termelő. A legelső szabály az, hogy improduktív célra kölcsönt felvenni, a mezőgazdasági üzem alacsony átlagjövedelme miatt, amely normális konjunktúrák mellett sem nagyobb a befektetett tőke 4—5%-nál, nem szabad. A közfelfogás a hitel elbírálásánál irányelvnek veszi, hogy produktív az a földhitel, amely földszerzésre, mezőgazdasági beruházásra fordítatik, ezzel szemben improduktív a személyi szükségletnek hitel útján való kielégítése. Természetes, hogy ez általános felfogás alól nagyon sok kivétel van. Ha egy 10 holdas kisgazda hitelre vásárol 30 hold földet, ezen, egyébként dícséretes vállalkozása könnyen elviheti meglévő 10 hold földjét is, különösen hanyatló föld- és terményárak mellett, ahogyan ez ma hazánkban megfigyelhető. Az állattenyésztés fejlesztésére felvett kölcsön is improduktívva lehet, ha a mezőgazdasági üzem teherbíróképességét meghaladja. A középbirtokosoztály ré-

gebben a lótenyésztés céljaira sok kölcsönpénzt fordított és a produktívnak ítélt kölcsön épügy improduktív lett, mint a legutóbbi idők motorekhitel, amely sok 100 holdon aluli kisgazdát tett, az állami segítség dacára is, tönkre. Viszont a természeti kár által sújtott kisgazda, ha munkaerejének fenntartása céljából fogyasztási kölcsönt vesz fel, ezzel legbecsesebb termelési tényezőjét, munkaerejét tartja karban, tehát ezt senki improduktív hitelnek nem mondhatja. A gazdák eladósodásának elbírálásánál a tudományos kutatás újabb módosító tényezőre talált. Megállapítást nyert, hogy az eredetileg produktív hitel is improduktív vá lesz, ha azon idő alatt vissza nem fizetik, amely idő alatt a belőle vásárolt jószág elhasználtatik, vagy ha a gazda gyorsabb termőben kénytelen azt visszafizetni, mint amennyi idő alatt a gazdasági üzem a kölcsön összegének megfelelő értéket produkálni képes. Köznyelven, ha váltóval fedezett, sőt 5—10 éves kötelezvény alapján élvezett hitelből veszek földet, tekintettel arra, hogy a mezőgazdaság jövedelmezősége alacsony, óriási kockázatot vállalok a földkölcsön visszafizetését illetőleg: egy-két rossz esztendő s a fizetéseképtelenség esete bekövetkezik. 30—60 éves amortizációs kölcsönnél a közepes gazda, átlagos birtokkezelés mellett adósságát törleszteni tudja, viszont ha egy 30 éves földkölcsönből vásárolok, mondjuk, egy pár igás állatot, amelynek, legnagyobb kímélet mellett is, használati időtartama maximum 10 esztendő, a kölcsönt még $\frac{1}{3}$ -ad részben sem törlesztetem, amikor már újabb vásárlás szükségessége lép fel. Egész országot átfogó eladósodásnak legtöbb esetben ez az igazi kútforrása. Az 1905. évi földtehermentesítési akciónál az első helyen bekebelezett földhitel mögött sokszor 8—10 rételben jelentkezett előbb az üzemi, később a fogyasztási hitel, amely a gazdát végeredményben birtokától fosztotta meg.

Természetesen a baj elméleti orvosszerét könnyebb

meglelni, mint azt gyakorlatilag alkalmazni. A kamatszora törvényileg tiltott, viszont az állam a mai nehéz pénzviszonyok mellett a 8%-os kamatláb kétszeresét is tűrni kénytelen, mert a legrosszabb hitel még mindig jobb a gazdára nézve, mint a semmi hitel. Ebből a szempontból kell tehát elbírálnunk a magyar mezőgazdasági hitel rendezésére, illetve a földtehermentesítésre vonatkozó azon javaslatot is, amely a *telekkönyvek lezárását*, vagy az *eladósodási határ* beiktrását, mint a bajok orvosszerét ajánlja. A mezőgazdasági hitel az általános tőkeviszonyokkal, kül- és belföldi tőkebőséggel vagy szűkséggel, továbbá a mezőgazdasági termelés rentabilitásával szoros összefüggésben van. Hasztalan magyarázom kis- és nagygazdának, hogy a váltó háromhónapos lejáratára az ő egy-kétéves termelési periódusával ellentétes s a váltó szigora az ő kényelmesebb jogi felfogásával össze nem egyeztethető. Ha a gazda más úton nem tud pénzhez jutni, még a birtok egyrészenek zálogbadaadásától, kényszerbérbeadásától sem idegenkedik. Tőkeszűkség esetén a pénzüintézeteket sem bírjuk arra kényszeríteni, hogy hosszabb lejáratú gazdakölcsönökkel likviditásukat veszélyeztessék annál kevésbé, mert az iparnak és kereskedelemnek meglévő áruira adott háromhónapos váltókölcsön nem prolongáció, de az érték visszafizetése útján évente többször megforgatható, tehát ugyanakkora hitelkeret mellett többszörös hasznot jelent. Viszont az is igaz, hogy egyetlen állam sem nézheti rétellenül gazdáinak az ingótökével vívott küzdelmét, s miután a gazdák az önsegítség elvét bizonyos állami kedvezményezés nélkül sikerrel érvényesíteni nem tudják, a legtöbb állam nem elégszik meg a kamatláb, záloglevélkibocsájtás, a gazda váltóképességének törvényes szabályozásával, hanem maga is tevékenyen közreműködik a mezőgazdaság hármasszűkségletének, az ingatlan, az üzemi és személyi hitelnek megfelelő szervezése érdekében.

Különösen a háborúk és a gazdasági forradalmak idején nagyjelentőségű ez a beavatkozás. Nagy Frigyes Bühring bankár tanácsára a hétéves háború károsultjainak felsegélyezésére alapította a porosz Landschaftokat, a nagyobb gazdák szolidáris felelősségén alapuló tartományi földhitelintézeteket. Leszámítva a tisztán társadalmi úton létrejött Magyar Földhitelintézetet, a magyar állam nemcsak az altruista, de a nyereszkesedés alapján álló, záloglevél-kibocsájtó intézeteknek is kisebb vagy nagyobb támogatást nyújtott s ezzel magának befolyást biztosított a magyar földhitelre. Az üzemi és személyi hitelt a fönti elmélet alapján, külön szervezet útján célszerű rendezni, nehogy a gazda kényeszerűségről vagy kényelemszeretetről ezen hiteligényeket is zálogleveles-kölcsönökkel elégítse ki. E célt szolgálják a hitelszövetkezetek minden országban. Ezek tulajdonképpen földhitellel csak kivételes esetben foglalkoznak, nagyon kis gazdák apróbb földvásárlásánál, amely pár év alatt rendezhető, továbbá földrehermentesítésnél, mint az értékhatáron túlterjedő apró kölcsönök egységesítése céljából az alapkölcsönt nyújtó földhitelintézet segítő társai, vagy végül a mezőgazdasági hitel mély pontján, amikor az általános hitelszükséglet nincs arányban az ország rendelkezésére álló tőkével és a hitelszövetkezetek sem képesek más úton pénzhez jutni, mint záloglevél-kibocsájtás útján. Hogy ez a gazdára milyen veszedelmet rejt magában, nem is szólva arról, hogy a hitelszövetkezet céljával ellentétes és könnyen a likviditás rovására megy, arról a fönti fejtegetések után fölösleges többet szólni.

A FÖLDTEHERMENTESÍTÉS

A háború és az azt követő devalváció korszakában a magyar mezőgazdaság súlyos tehertől szabadult, de az ár, amit ezért nem az egyes, de az egész magyar mezőgazdaság fizetett, nem állott arányban a nyereség-

gel. A mezőgazdasági hitel alapja, a bizalom, rendült meg úgy a belföldi, mint a külföldi záloglevél-vásárlók-nál és sajnos, ezt nemcsak a mai napig, de előreláthatólag ennek a generációnak az életében is nagyon nehéz lesz visszaállítani. Különösen a középosztály, amely békében saját öregkorának nyugalmával és gyermekeinek jövőjével is törődött, fektette megtakarított, nem ritkán ingatlaneladásból származó vagyonát záloglevelekbe. Ahogy ezek az értékek a devalváció kohójában elolvadtak, olyan mértékben redukálódott a záloglevél belföldi elhelyezésének lehetősége. Külföldön sem kedvezőbb a helyzet. Németország és Franciaország, békében zálogleveleink legbiztosabb piacai, újabb kibocsátásaink számára jelentékenyebb mértékben hozzáférhetetlenek. Zálogleveleinket, leszámítva a kisebb arányú és szintén drága hollandi és svájci elhelyezést, Angliában és Amerikában vagyunk kénytelenek értékesíteni, ahol békében ezt a hitelpapír-típust nem ismerték és emiatt kénytelenek vagyunk pengőkölcsön helyett a sokkal bizonytalanabb dollár- és fontkölcsön típusával számolni és az ottani közvetítő bankárok províziói is nagymértékben megdrágítják a jövedelmezőségében lecsökkent magyar mezőgazdaság kölcsöneit. Egyébként más európai agrárországok is hasonló sorsban szenvednek, amit bizonyítanak a sorozatos agrár-konferenciák hitelügyi tárgyalásai.

Eppen ezért javasoltuk a Szent Imre-évvvel kapcsolatos nemzetközi gazdasági konferencián a különböző országok jelzálogleveleinek nemzetközi garantálását. Ha t. i. minden állam vezető pénzintézetei megállapodásra jutnának, hogy bizonyos összeg erejéig, amely az illető ország agrár-jellegével, mezőgazdasági földterületének értékével, üzemének intenzitásával arányban van, a kibocsájtandó zálogleveleket nemzetközileg garantálnák, akkor egészen bizonyos, hogy az ily módon fundált zálogleveleknek úgy a bel-, mint a külföldön

biztosított piaca volna. Mert az elképzelhető, hogy egy újabb nemzetközi konfliktus a garantálók valamely csoportját pénzügyrendszerében megtámadja, de hogy a világ összes államainak aranyvalutás pénzügyrendszere meginogjon, elképzelhetetlen. Egészen bizonyos, hogy azok a tőkék, amelyek ma hazánkban külföldi valuták vásárlására fordítanak, vagy egyenesen a külföld bankjaiban 1%-kal kamatozván, mint 8%-os hitel térnek vissza hazánkba, ezenkívül az alapítványok, gyámpénztári stb. letétek szívesen vásárolnák a hazai kibocsátású, de nemzetközileg garantált zálogleveleket. Az is bizonyos, hogy ilyen garancia mellett a külföld is szívesen vásárolna és ha a nemzetközi pénzügy egységesíteni óhajtana is azok kamatlábát, az értékbecslés %ának kisebb vagy nagyobb honorálásában a megfelelő rekompenzációs alapot könnyen meglelnék.

A mezőgazdaság üzemi és személyi hitelének rendezésére vonatkozólag még ilyen irányvonalunk sincs, mert e hitelszolgálatot majdnem egyedül ellátó belföldi tőkét a gyorstempójú iparosodás a mezőgazdaságtól elvonja s a mezőgazdasági hitel nehézsége és a likviditást befolyásoló, főntebb jelzett okok is mind hatályosak. Az állam legfeljebb a vele üzleti összeköttetésben lévő, vagy általa segítyezett hitelintézetek útján tudna könnyebbséget teremteni imperatív beavatkozással, továbbá adó- és illeték-politikával, amelynek kedvezményeit altruista és nem altruista intézetekre nézve egyformává kellene tenni, ha azok a mezőgazdaság személyi és üzemi hitelszükségletét bizonyos kamatlábon alul és az előírt feltételek mellett látják el. Célszerű lenne különösen hitelszövetkezeti rendszerünknek oly módon való átalakítása is, hogy az Országos Központi Hitelszövetkezet ne foglalkozék az egyes helyi szövetkezetek ügyes-bajos dolgaival, hanem mint pénz- és hitelközpont szerezzék meg belföldön vagy külföldi pénzügyi piacokon a körzeti hitelszövetkezetekben központosított helyi szövetke-

zetek, továbbá más nagy szövetkezeti központok számára a szükséges hitelt. Viszont az állam a Pénzügyintézeti Központ útján biztosítsa az alimentációt a mezőgazdaság személyi és üzemi hitelével foglalkozó és méltányos üzletelveket gyakorló vidéki pénzügyintézetek számára is.

A magyar földbirtok legújabb eladósodása (1.540 millió pengő bekebelezett teher 1929 végén) nem volna olyan súlyos természetű, ha a földérték és a mezőgazdasági termények ára katasztrófálisan le nem romlott volna és ugyanakkor az ingatlan és az egyéb mezőgazdasági hitel kamatlába nem emelkedett volna. Sajnos, ez a veszedelmes új agrárvillám ma már céltudatos földrehermentesítés nélkül (tulajdonképpen efelé tendál az ötös bizottság is) élében alig lesz eltompítható. Véleményünk szerint ennél az akciónál az állam csak az 1905. évi földrehermentesítési akció céljának elérésére törekedhetik, vagyis arra, hogy a meglévő jelzálogos terheket egytételivé alakítsa át és a kamatszolgálatot mérsékelje. Ahelyett, hogy az állam kevés embernek ad tökesegélyt, a 8%-on túlmenő kamatot kell részben vagy egészben a jelentkező szükséglet és a rendelkezésre álló tőke arányában minden eladósodott gazdánál egyforma mértékben redukálni. Természetesen bizonyos kölcsönhatárnál meg kell állania e segítségnek, mert akkor néhány nagybirtokos az egész akció sikerét kockáztatná. Legcélszerűbb tehát birtok-kategóriánként kontingentálni a rendelkezésre álló segítséget és ezen belül arányosan osztani.

Ennél a szerves hitelrendezési akciónál segítségül kell hívni az eladósodott birtokok egyrészének olyan tehermentesítését is, hogy egy, e célból alkotott pénzügyintézet vagy azok szövetsége családi üzemekre bontva, parcellázza szét az adósság fejében átadott nagyobb birtokrészeket: ugyancsak igénybe kell venni a zöldhitel, a raktárhitel segítségét, sőt gyárosok kielégítése céljából az ingó-jelzáloghitel intézményét is meg kell terem-

teni. Ugyelni kell azonban az államnak arra, hogy ez a földtehermentési akció egyszersmindenkorra pontot tegyen a gazdák azon törekvésére, sőt próbálkozására is, hogy adósságaik kifizetésénél az állam támogatásár igénybevegyék. A különleges-célú állami segélyakciók költségvetési tételeiből, azok egyidejű megszüntetése mellett, akár a már most működő mezőgazdasági hitelközponatok, akár ezek szövetségének megfelelő dorálásával, a mezőgazdaság üzemi és személyi hitele számára olyan hátrédet kell teremteni, amely szövetkezeteknek és részvénytársasági pénzügyintézeteknek lehetővé, de ha az állami támogatást igénybevevtek, köteletségévé is teszi a mezőgazdasági hiteligények kiszolgálását, mindig a szigorú üzletszerűség, a protekciótól mentes ellenőrzés és a hitelkérelmek egyforma elbírálása alapján. Természetes, hogy ennél az akciónál a sokkal kevesebb tőkét igénylő járadék elvét, továbbá a biztosítóintézetek tőketartalékának felhasználását lehetővé tevő életbiztosítós földkölcsönt alkalmazni kell, de az is magától értetődik, hogy a külföldnek a zálogjog reformjára vonatkozó és az árverés helyett a kényszerkezelést meghonosító intézkedései szintén mérlegelés tárgyává teendők éppennygy, mint minden más könnyítés, amelyet a cél érdekében külföldön megpróbáltak.

V. TERMELESI POLITIKA

Eddig még a szolidaritás gazdasági rendszere alapján vizsgálódó agrárpolitikus sem tudott szabadulni az individuális gazdasági éra agrárpolitikai felfogásának büvköréből, amely a mezőgazdaság helyzetének javítását az egyéni gazdálkodás intenzitásának fokozásában kereste. E felfogás radikálisabb követői lehangosabbak voltak a külföld termelési eredményeinek felsorolásában és amikor egyrészt a haladó gazda földjáradékának a magánulajdon szocializálása, vagy legalább is az

egyetlen adó, vagy értékemelkedési adó alakjában való elkobzását hirdették, másrésztől az ingótöke érvényesülésének utolsó akadályát, a föld megkötöttségét teljesen megszüntetni, a szabadforgalmat biztosítani s a gazda rossz sorsát az egyéni tudatlansággal, élheterlenséggel magyarázni törekedtek. Ezzel az érveléssel szemben a szociális agrárpolitika mást felsorakoztatni nem tudott, mint a helyi adottságokat, a klímát, a talajkülönbségeket és a történelmi fejlődést. Utalt arra, hogy ezektől a legintenzívebben termelő gazda sem képes magát függetleníteni, tehát meddő az az okoskodás, amely a csapadékdús és az angol fogyasztó-piac szomszédságában intenzívebb állattenyésztésre berendezett Dánia birtoktendíszereiből, terméseredményeiből kíván a száraz klímájú és a fogyasztópiacoktól távolabb eső Magyarország mezőgazdaságára kötelező törvényeket előírni. Utalt arra, hogy a történelmileg kifejlődött vetésforgót a nagy gyarmatterületek fölött rendelkező és így, hogy úgy mondjam, mezőgazdaságot luxusból üzö Hollandia példájára nem lehet egyoldalúan kerti gazdasággá átalakítani. Viszont az agrárlakosság általános és szakműveltségének hiányait mentegelve, ezek számára igyekezett a jobb üzemterv, mélyebb szántás, nemesebb vetőmag, tenyészállatkiválasztás, a mezei kártevők elleni védekezés stb., stb. útján az állami beavatkozás igénybevételével mentséget és a jövőre nézve célkitűző vizsgáztatást keresni.

Hogy agrárpolitikai szempontból ennek a vizsgálódási területnek átkutatása mindmáig hiányos volt, annak oka elsősorban abban keresendő, hogy az agrárpolitika művelői, ha mellékesen foglalkoztak is, mint gyakorlati gazdák, mezőgazdasági termeléssel, ennek üzemtani problémáiban előképzettségük hiánya miatt elmélyedni nem tudtak. Az egyetlen nemzetközi vonatkozásban is elismert agrárpolitikus, Von der Goltz báró, aki a mezőgazdasági üzemtan tanára is volt, a klasszikus

közgazdaságtan két alapvető törvényét, a földjáraadéktan és a csökkenő földhozadék törvényét fenntartás nélkül tette magáévá s egyébként is munkálkodásának javarésze oly időre esik, amikor az individuális gazdasági iskola gyakorlati tanai nagyobb nehézség nélkül érvényesültek a mezőgazdaság intenzív fejlesztésének lehetőségeiben. A szociális agrárpolitika a kisgazda zárt családi gazdasági üzemét vizsgálván, próbált e felfogással szemben sarkat vetni, de tovább nem jutott, mint a föld és a mezőgazdasági termények használati értékének a forgalmi értéktől különváló megállapításáig és a családi üzemek összefoglalásának szövetkezeti elgondolásáig.

A berlini egyetem világhírű tanára, *Aereboe*, aki éppannyira gyakorlati közgazda, mint a mezőgazdasági üzemtan tudományos művelője, pár év előtt megjelent Agrárpolitikájában igyekszik az individuális gazdasági iskola két agrártörvényének általunk már előzőleg (I. Mezőgazdasági szociálpolitika) messzemenően kritizált helytállóságát átértékelni, s miután ő a termelési politikának nemcsak az értékesítéssel, de a népesedéssel való összefüggését olyan szerves felfogással magyarázta, hogy ez már a nemzetcsalád közös földtökéjének valóságos földgazdaságtanává emelkedik, ebben a fejezetben az ő kutatásait adjuk, mint a magyar közönség előtt kevésbé ismert, amelynek bírálata könnyű lesz egyrészt az olvasó eddigi ismeretei, másrészt saját kritikánk alapján. Szerinte a ritkán lakott, österületnek magángazdasági értéke és ára nincs, ez csak akkor válik termelési eszközzé, ha az erdőt kiirtják, a legelőt feltörik és kultúrterületté teszik. Ennek a telephelynek értéket a beléfértetett telkesítő munka ád, aminek egyenértékét követeli a telepes annak későbbi vevőjétől. Miután pusztá területen nincs járaadék, ha valaki ennek az új telephelynek tiszta termőértékét követeli a maga számára, nem földjáraadékat, hanem a kultúrrátétel munkájának az ellenértékét és kamarádát követeli, ez tehát inkább nevezhető

telkesítési, mint földjáraadéknak. Amint gazdaságtörténetileg kifejlődik a munkamegosztás az ipari és mezőgazdasági munka között, hasonló talajon, hasonló üzemenagyság és hasonló megművelés mellett is nagyobb lesz azon földműves tiszta jövedelme, aki a piachoz közelebb gazdálkodik s ekkor az ő telkének ára két különböző elemből alakul, a kultúrrátétel költségeiből és a különbözőzeti járaadékból, amely egyrészt a piactól való távolság, másrészt a talajminőség következtében a különböző mezőgazdasági telkek között előáll, miután a haladó kultúrával arányban növekvő távolságú kör mezőgazdasága képes a fogyasztócentrumot élelmezni. Ricardo földjáraadéktana tehát oda módosítandó, hogy a társadalmi munkamegosztás rádiusának végső pontján gazdaságilag hasznosított telkek csak a kultúrrátétel járaadékat élvezzi, de soha nem a különbözőzeti járaadékat. Valamely mezőgazdasági terület árát elsősorban az határozza meg, hogy az a fogyasztópiactól milyen távol van és csak másodsorban, hogy ugyanazon szállítási költségek mellett milyen talajminőségű. Ha a szállítási költségek a technikai vívmányok következtében csökkennek s így messzebbfekvő területek kapcsolódnak be valamely fogyasztócentrum munkamegosztási körzetébe, úgy az előbb élvezett helyzeti előnyök máról holnapra megszűnhetnek és a hanyatló konjunktúra a gazdasági telkek különbözőzeti árát kiegyenlíti. Viszont éppen ez a találmány s a szállítási költségek kapcsolatos csökkenése előbb értéktelen területeken rapidan emelkedő földárakat idézhet elő. Az amerikai verseny e tan helyességét bizonyítja.

A közgazdasági munkamegosztás tehát nemcsak a régi kultúrterületeket termékenyíti meg és silányabb területeket von megművelés alá, hanem meliorációk által új kultúrterületeket nyer, az ezáltal teremtett tőkék elhelyezésére. Csak az ország mezőgazdasági területének ez a nagy nemzeti meliorációs folyamata teszi lehetővé, hogy az egyes mezőgazda saját földjén a kultúrreformokat

végrehajthassa. Természetes, hogy az egyes meliorációs munkája ismét visszahat a nemzet nagy meliorációs feladatára. A termékeny területnek közgazdasági szaporítása megakasztja azt, hogy a városok növekvő népessége túlmagas terményárakkal legyen kénytelen küzdeni és gondoskodik arról, hogy a mezőgazdaság által igényelt termelési eszközök még ugyanazon piaci ár mellett is a falvakban olcsóbban legyenek vásárolhatók. Természetes, hogy minden országban a jövedelmező befektetés legvégső határát a csökkenő földhozadék törvénye vonja meg és az egyes gazda prosperálását is az határozza meg, hogy ő a befektetés és intenzitás költségeinek azt a határát eltalálja, amely mellett a legmagasabb járadékot képes elérni. Kevésbé jó terület kultúrrátétele, az ezen végzett talajjavítások, az üzem intenzitásának emelése, minden egyes gazdánál kombinálható a közgazdasági rentabilitással.

Az ország mezőgazdasági területének hozadékát két emeltyű mozgatja, a népesség szaporodása és az új találmányok. A népesedés következtében emelkedik az agrártermékek ára. Ugyancsak ez ösztökéli a feltalálókat, hogy a munkaerő számára új foglalkozást és a fogyasztónak újabb élelmiszermennyiséget teremtsenek. Ez a munkamegosztás a mezőgazdaság termelési eszközeinek javításához és olcsóbbodásához visz, ami ismét az agrártermények olcsóbb árában nyer kifejezést. Ez a nagy közgazdasági munkafolyamat atyja minden értéknek, így a föld értékének is. A földtulajdonos örököse mindannak, ami évszázadok folyamán birtokának kultúrrátétele körül történt. Eppen ezért a földjáraadék sem más, mint az egész nemzet által generációkon keresztül megteremtett munkajáraadék. A munkaeszközöknek a munkamegosztás alapján való előállítás (ipari fejlődés) végezetül annyira lecsökkenti, a földhöz viszonyítva, minden más munkaeszköz árát, hogy úgy előbbinek, mint utóbbinak értéke a munkaeszköz alkalmazásának lehetőségé ará-

nyában emelkedik. Innen van azután, hogy minél alacsonyabb a kamatláb, annál magasabb a föld és épületek ára; dacára annak, hogy mindkettőnek használati értéke ugyanaz marad, mert a föld áránál az értékbecslés alapja nem a használhatóság, hanem az, hogy annak megszerzése milyen áldozattal lehetséges, illetőleg a kényszer, amit az eladás és vétel szükségessége eladóra és vevőre gyakorol. (Acreboe ezen felfogása természetesen csak a kapitalista gazdasági rendben helytálló.) A várható hozadék legfelejtőbb a kereslet emelkedése révén hat az árakra. Természetesen, hogy ebben már benne van a talaj különböző minőségéhez fűződő értékbecslés is, mert a mezőgazdaság termelési iránya, a mezőgazdasági termények ára és a termelési eszközök beszerzési költsége aszerint változik, hogy a legelő, a rét, a szántóföld, vagy a kerti föld szolgáltat-e nagyobb hozadékot, amit ismét komplikál a munkákész-szükséglet, illetőleg az ennek megfelelő költség. Ipari fejlődés mellett a kerti, sőt a szántás-vetéssel hasznosított föld is magasabb árú, mint az erdő vagy legelő. Sokszor azonban az erdőtermékek, de fejlett állattenyésztés mellett a legelő is nagyobb jövedelmezőséget ad, mint a szántóföld vagy a kert, különösen ha a kerti föld megművelésének költségei túlnagyok. Természetesen elsősorban maga a talaj határozza meg, hogy kerti művelésre vagy szántás-vetésre alkalmas. Viszont az egész nemzet tőkeereje s ezen nagy egységen belül az egyes tőkeereje határozza meg, hogy ugyanazon kvalitású talaj milyen művelési mód szerint hasznosíttassék. Függ ez azonkívül a mezőgazdasági technika fejlődésétől is, például a középkori faekék csak a könnyű, homokos talaj megművelését tették lehetővé és a német lovagrend vaskéi époly mértékben biztosították az általuk létesített telepek terjeszkedését, mint páncéljaik és pallósaik. Végül a föld ára nem kis mértékben függ az ember által minden korban ismert kultúr-növényektől. Amíg a burgonyát és a csillagfürtöt nem

ismerték, legtöbb homoktalaj juhlegelő volt. A meliorációk és a racionális trágyázás hozzájárulnak a kultúrterületek kiterjesztéséhez és a közlekedés kiépítésével kapcsolatban a földárak stabilizálásához. Különösen a legelő és erdő kénytelen teret engedni a szántás-vetésnek és a kerti művelésnek. Utóbbinak terjedését nagyban elősegíti, hogy a legrosszabb talajon is ily irányú melioráció költségeit megbírja a kertészkedés nagyobb jövedelme.

A nemzet földjének ez a nagy meliorációs átalakulása a történelem folyamán nagyrészt észrevétlenül megy végbe. Akárhova fordulunk, látjuk, hogy az anyaföld egy nagy edény, amelyet az ember munkával és tőkével megtölt, hogy abból kultúrtaletet teremtsen. Mindenütt felismerjük, hogy a kultúrtalet megteremtésében a nemzetcsalád minden hivatási ága, minden egymásra következő nemzedéke tevékeny. A legutolsó adófizető is, aki csak közvetett adót fizet, részes ebben a munkában. A földjáradék tehát a szó legmesszebbmenő értelmében nem más, mint munkajáradék.

A szántóföld, rét, legelő, kert és erdő kiterjedésének kombinációja a különböző mezőgazdasági termények vetésterületével az, amit a mezőgazdaságban talajszervezési formának nevezünk. Ennek az értékesítés különböző ágaival való kombinációja adja az üzemi organizációt vagy üzemszervezést.

Aereboe a csökkenő hozadék törvényét a hasonló-szerű földterület csökkenő munka- és tőkehozadékának nevezi. És ha a nemzet földjének erdő- és legelőgazdaságból szántóföldi és kerti gazdasággá leendő átalakulását vizsgálja is, annak túlságos jelentőséget nem tulajdonít. Felhívja azonban a figyelmet arra a körülményre, hogy magában a szoros értelemben vett mezőgazdaságban is idővel a kevesebb befektetést és munkát igénylő kultúrnövényeket e tekintetben sokkal igényesebbek váltják fel. És e változásnál nem a csökkenő földhozadék

törvénye, hanem a rentabilitás, tehát a termelési eszközök és a mezőgazdasági termékek árkülönbözete a döntő.

Kedvezőtlen gazdasági viszonyok között minden mezőgazdasági termény ára, főleg azonban a terjedelmes és könnyen romlandó terményeké, igen alacsony, ezzel szemben a munkabér és az inventárium drága, viszont a föld nagy mennyiségben és olcsó áron áll rendelkezésre. Ilyen viszonyok között a már évszázadok előtt háttérbe szorult legelőgazdaság rentábilis, amelynél a munka lényegtelen, különösen, ha az állatok átteleltetése az enyhe klíma miatt külön munkát nem kíván. Ahol ez utóbbi a kemény tél miatt problémát okoz, ott kénytelenek a legelő egy részét rétté átalakítani. Amint az állati termékek ára emelkedik, a mesterséges legelők létesítésének szükségessége és a lucernatermelés következik. A népesség szaporodásával és a közlekedési eszközök fejlődésével növekszik a gabonaszükséglet, s akkor a legelő egy részét ekével hasznosítják. Minél inkább emelkedik az agrártermények ára, annál több munkát fektetnek a nagyobb hozam kedvéért a szántóföld területébe s így lesz az egynyomású gazdálkodásból két-, majd háromnyomású gazdálkodás, ez ismét a norfolki négyessé, majd szabad gazdálkodássá válik, főleg a racionális trágyázás és növénybiológia alapelveinek feltárása révén. Ennél a változásnál nemcsak a terményárak, hanem az a körülmény is közrehatott, hogy különböző kultúrnövényeknek és az intenzív állattenyésztésnek kombinációja a gazda által foglalkoztatott munkásoknak és fogatoknak jobb kihasználását tette lehetővé és így a termelési költségeket relative csökkentette. Rét-, erdő- és kerti kultúra, továbbá különböző kultúrnövények alkalmazása kiegyenlíti a különböző munkákat, a különböző árakat s a különböző talaj- és klimatikus viszonyokat. Kedvező árviszonyok mellett különösen a kapásnövények biztosítják a szántóföld kiterjedését a réttel,

legelővel és erdővel szemben és illuzóriussá teszik a csökkenő földhozadék törvényét.

Valamely üzem intenzitását aszerint kell mérni, hogy mennyit termel és mennyi munkanap és mennyi felszerelés esik egy hektár területre. Ebben a tekintetben a kapásgazdaság számaránya a döntő. Az inventáriumnál az intenzitás fokát főleg az élő leltár határozza meg. Ebből következik, hogy a konjunktúraváltozással szemben nemcsak az intenzitás visszafejlesztése nyújthat védelmet, hanem ugyanoly mértékben a fejlettebb és intenzívebb mezőgazdasági üzemek alkalmazkodóképessége is. Természetesen nemcsak a növénytermesztést, hanem az állattenyésztést is figyelembe kell venni, különösen ott, ahol a finomabb fajta állatok és belőlük előállított termékek értékesítése biztosítva van és ahol az állati trágya a gazdaság fenntartásához nagy mértékben szükséges.

Az intenzitás emelése csak akkor racionális, ha a befektetés, akár a munkarendszert, akár a munkaeszközöket illeti, a nyers hozadék és a tiszta jövedelem emelésével kapcsolatos. Nem minden intenzíven kezelt birtok racionális; sok extenzíven kezelt gazdaság racionálisabb, mint a legmodernebbül felszerelt, *mert soha nem szabad intenzívebben gazdálkodni, mint amennyire ez a kitűzött gazdasági cél eléréséhez szükséges.* És különösen ami a nemzet földterületét illeti, elsősorban a legjobb talajokon kell az intenzívebb termelési módokkal kísérletezni, mert itt a rizikó sokkal kisebb. És mindig figyelembe kell venni a befektetett tőke kamatát és az értékesítési költségeket.

Ezeket a legnagyobb nemzetközi szaktekintély által formulázott igazságokat a magyar mezőgazdasági kultúrára alkalmazva, meg kell állapítanunk azt, hogy rossz konjunktúrák, tőkehiány és fejletlen közlekedési viszonyok mellett minden törekvés vagy reménykedés, amely a magyar mezőgazdaság helyzetén a többtermelés jel-

szavával kíván segíteni, csak abban az esetben helytálló, ha ez nagyobb befektetés nélkül megvalósítható. Különös súlyt kell helyezni a fogyasztó-centrumok körül elhelyezkedő gazdaságok fejlesztésére, amelyeknél a mezőgazdasági termények áralakulásánál fontos szállítási költségek minimálisak. Óvakodni kell attól, hogy akár a kis, akár a nagy gazdaságokat egyoldalú termelésbe hajszoljuk bele, ha ez momentán nagy jövedelmet ígér is.

A termelési költségek terén nem a munkanapok megtakarítására kell igyekezni, mert hiszen szociális szempontból ez könnyen katasztrófához vezetne, hanem arra, hogy a nemzeti munkamegosztás olcsó termelési eszközöket és segédanyagokat juttasson a mezőgazdaság számára, hogy az Aereboe által jelzett kölcsönhatás érvényesülni tudjon. Amennyiben a kartellek ebben az irányban akadályt jelentenek, fenntartásuk csak erős korlátozás mellett lehetséges. Ugyanígy törekedni kell úgy az állam, mint a municipium takarékos gazdálkodására, hogy a gazdák közterhei csökkenthetők legyenek. Ez a takarékoskodás nem vonatkozhatik azonban az utak és szállítási eszközök szaporítására, mert Aereboe fönt vázolt teóriája mindennél meggyőzőbben igazolja a fogyasztási centrumok könnyű megközelíthetőségének erőteljes befolyását az intenzív mezőgazdasági termelésre.

Sokat lehetne még mondani az állam és a szövetségi önszolgálat mezőgazdasági kultúráját előmozdító hatásáról, ebben a tekintetben különösen a mezőgazdasági kamarák tevékenységére utalunk.

Azok a nagy termelési kérdések, amelyek a háború előtt, sőt egészen az inflációs gazdasági korszak befejeztéig elsősorban állottak, különösen a szikjavítás, a homok és lápos területek kultúrrátétele csak a mezőgazdasági termények jobb értékesítésével kapcsolatban oldhatók meg. A mezőgazdasági termelési politikának éppoly aktuális témája azonban a tanyakérdés rendezése,

mint volt a multban, hiszen az általános közlekedési reform a kulturális és közigazgatási reformokkal kapcsolatban a tanyai termelés intenzitását az állam és az egyes gazda speciális befektetései nélkül is jelentékenyen emelni hivatott.

Természetesen az államnak a többtermelést előmozdító kísérletügyi intézményei, amelyek főleg az eddig termelt gabonafélések minőségi javításával, a növényi betegségek elleni védekezéssel, az állattenyésztés fajnemésítésével, a klimatikus talajviszonyok kutatásával stb., stb. foglalkoznak, nemcsak fenntartandók, de kiépítendők. Ezeknek a működését azonban célszerű volna nemcsak a nagy-, de a kisbirtok számára is hasznossá tenni, aminek eszköze a Németországban nagyon jól bevált termelési körzetek megalkotása volna. Nemcsak a popularizálás, de a segítő oktatás és a kisgazdaságoknak a nemesített vetőmagot, fajállatot termelő nagyobb gazdaságokkal szoros kapcsolatbahozatala lenne a célja a termelési körzetek működésének.

VI. AZ ÉRTEKESÍTÉS

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁG KÜLKERESKEDELMI HELYZETE

A háború előtt a mezőgazdasági termények értékesítésének kérdése nagyon egyszerű feladat volt. Majdnem 50 millió fogyasztó várta a magyar termelés eredményét, az értékesítés az Osztrák-Magyar Monarchia külkereskedelmi szerződéseiben a zárt vámterület védelmében fordult meg, a belső piacon pedig kizárólag az a kérdés dominált, hogy vajjon sikerül-e a termelő és fogyasztó közé toladott közvetítők számát és ezek nyereségét redukálni. Összes közgazdasági íróink, agráriusok és merkantilisták érveiket, kutatásaikat e két kérdés köré csoportosították. Azok, akik az ipari fejlődést a nemzeti vagyonosodás hatékonyabb eszközének tartották, mint a mezőgazdaságot, sejtellemmel sem bírván az osztrák

fogyasztópiac értékéről, továbbá a nagyobb tőkeerővel rendelkező Ausztria hitelének és készpénzének a magyar mezőgazdaság olcsóbb kölcsöneiben való elhelyezkedéséről, állandóan Magyarország gyarmati helyzetét emlegették az osztrák iparral szemben. Viszont a gazdák, ha közjogi aggályaik időnkint fel is lángoltak, nagyban és egészben meg voltak, de meg is lehetek ezzel az állapottal elégedve, amely részükre a gabona, az állat, a bor, a gyümölcs stb. biztos elhelyezését és éveken keresztül eléggé stabil árát garantálta. A háború előtti agrárirodalom védvamos irányú volt, az osztrák-magyar gazdasági területnek a magyar mezőgazdaság számára leendő biztosítását célozta, a kereskedelmi szerződések tárgyalásainál kisebb vagy nagyobb sikerrel védekezett a külföldi áruk beözönlése, sőt beszivárgása ellen is. Természetes, hogy ennek a több évtizedes mentalitásnak hatása ma is él az agrár-publicisztikában, sőt a politikai kívánságok között is. Pedig a helyzet gyökeresen megváltozott. Az Osztrák-Magyar Monarchia védett fogyasztópiaca megsemmisült, az osztrák tőkék és az évszázados gazdasági fejlődés hitelereje ma a magyar mezőgazdaságot nem védi, sőt bizonyos mértékig vele szemben áll. A magyar mezőgazdaság tehát kénytelen a vámvédelem álláspontjáról a szabad kereskedelem álláspontjára átvérni. Mégis a mezőgazdasági termények értékesítési nehézségeinek orvoslásánál felvetett tervek nagyrésze a mult eszmeköréből szabadulni nem tud. Valaki nagyon szellemesen úgy határozta meg ezt a helyzetet, mint amikor egy folyómenti város kitűnően felszereli tűzoltóságát, de hirtelen árvíz törvén a házak közé, a tűzörség sem előzetes gyakorlataival, sem vízipuskáival nem tud mit kezdeni. Nem említve azt a tervet, hogy a gazdák kartellt alakítsanak a legfontosabb terményekre, különösen a búzára, borra és vágóállatra, ugyanilyen utópiának kell tekinteni Kelet-Európa, sőt Közép-Európa agrárországainak vámszövetségét az ame-

rikai és orosz behozatallal szemben. Ilyen megállapodás csak akkor hatályos, ha vagy az összes agrárországok, tehát konkurrensaink is résztvesznek ebben a nemzetközi kartellben és hozzájárulnak az ellátandó területek rajonirozásához; vagy ha a fogyasztó- és termelő-országok között az árucserére vonatkozó speciális megállapodások létesülnek és miután a békeszerződések a legtöbb kedvezmény elvét kötelezővé teszik, különleges szállítási, határforgalmi vagy egyéb kedvezményekkel igyekeznek hosszabb vagy rövidebb időre az összes árucikkek vagy bizonyos cikkek kicserélésére nézve kvázi zárt gazdasági területet teremteni. Még utóbbi esetben is fontos kérdés, hogy a megállapodó felek gazdasági hitelszükségeiket azon országoktól, amelyekkel szemben védekezni kívánnak, függetlenül tudják-e rendezni vagy sem. Magának az európai gazdasági uniónak egyik alapfeltétele volna, a győzők mentalitásának átalakulásán kívül, az amerikai pénzpiactól való teljes függetlenség.

Magyarország ma kevésbé agrárország, mint a békében, hiszen a békekötés óta iparát jelentékenyen fejlesztette és a megszállott területekről kiüldözött értelmiség a mezőgazdaságból élők arányszámát lecsökkentette. Ennek dacára balgaság volna azt hinni, hogy az ország kereskedelmi és fizetési mérlege fokozottabb mértékben nem függ a termelés értékesítésétől, mint a múltban. Sajnos, a Trianon utáni gazdaságpolitika az átszervezés tempójában nem tudott lépést tartani az élettel. Amikor élelmiszerhiány gyötörte Európát és amikor különösen az Osztrák-Magyar Monarchia területéből alakult államok ipari nyersanyag- és élelmiszerkereskedelme a régi szervezet vis inertiaeje következtében Magyarországon keresett árucikket, mi a kiviteli engedélyek rendszerével nemhogy megerősítettük, de felbomolni segítettük ezt a szervezetet. Előreszámító politikával ez időben tökélet tartalékolhattunk volna és talán országunk mező-

gazdasági hanyatlását is megakasztottuk volna. Az infláció idejében rossz pénzből kellett volna a magyar ipart olyan arányokban kiépíteni, hogy munkásainknak új kereseti alkalmat és mezőgazdaságunknak belső piacot szolgáltatson a meggyarapodott ipari népesség, viszont ne legyünk kénytelenek külföldről venni tömegárut és mesterségesen ne rontsuk kereskedelmi és fizetési mérlegünket. Mindez a múlté és ma az élelmiszerbőség és meggyengült belső piac korszakában kell mezőgazdasági terményeink fölöslegének elhelyezéséről gondoskodnunk. Hogy ez közgazdasági életünkben milyen értéket reprezentál, erre vonatkozólag csak néhány adattal szolgálunk. Kiviteli fölöslegünk évente, az 1925—1929. évek átlagában, búzából 3.4, rozsából 1.4, lisztből 2.0, árpából 0.5, kukoricából 1.0 millió métermázsa; szarvasmarhából 85, sertésből 150 ezer darab, baromfiból 150 ezer métermázsa. Az összes mezőgazdasági kivitel értéke, még a lecsökkent árak mellett is, kereken évi 770 millió pengő.

De egyelőre még az árkérdésről sincs szó, csak pusztán az elhelyezés kérdéséről. Sokan egyszerűen a külföldet emlegetik és annak élelmiszerszükségletéből messzemenő következtetéseket vonnak le. Ezzel szemben utalnom kell az előző fejezetben elmondottakra. Az értékesítés problémájának megoldása nem attól függ, bár sokat jelent ez is, hogy két-hárommillió pengő értékű libamáját, tollat, tojást Franciaországba vagy Angliába exportálni tudunk-e, a magyar mezőgazdaság sorsa a tömegtermékek értékesítési lehetőségén fordul meg. Ezeknek nagy terjedelméhez viszonyított csekélyebb tonnaértéke a szállítási költségeket fokozatosabb mértékben teszi az eladhatás tényezőjévé, mint általában gondolják. Az amerikai gabona konkurrenciáját is az olcsó szállítási költség, különösen a víziutak teszik hatályossá és féltelmetessé. Kevesen tudják, hogy a vasúti szállítás költségeinek magassága miatt a Rajna mentén, a kelet-

poroszországi gabona nem bír az amerikaival konkurálni. Kevesen tudják azt is, hogy mit jelent számunkra a Rajna-Duna csatorna megépítése, amely az amerikai gabonát az osztrák piacon is versenytársunkká teheti, eltekintve a bajor és a svájci piacok ellátásának megromlásától.

Maga a minőségi termelés is csak azokon a piacokon biztosít sikert, ahol a kvalitásos cikkek magasabb árát megfizetni tudják, amire nézve intő tanulság, hogy az inflációs időben a világ legelső ipari államának, Angliának iparcikkeit saját belső piacon háttérbe szorította a selejtesebb német áru.

A mezőgazdasági cikkek értékesítésénél tehát elsősorban azokat a külföldi államokat kell figyelembe venni, amelyek felé nagyobb arányú tömegterménykivitelünk van. Ezek az eddigi fejlődés sorrendje szerint Ausztria, Csehszlovákia, Németország, Olaszország és Svájc. Utóbbi három az első kettővel szemben csökkent jelentőséggel bír, bár az odairányuló mezőgazdasági kivitel fejleszthető és fejlesztendő. Külkereskedelmi politikánknak tehát arra kell törekednie, hogy elsősorban ez országok felé biztosítsuk mezőgazdasági terményeink elhelyezését, természetesen emellett újabb piacok felkutatása és meghódítása is fokozott gondoskodás tárgyát kell, hogy képezze. Külkereskedelmi érdekképviselőnk állandó éber figyelemmel kell, hogy ezeket a lehetőségeket felderítse és a kormány igyekezzék mindent elkövetni biztosításuk érdekében. Áldozatok nélkül a célt elérni képesek nem vagyunk. Az áldozat és nyereség nagyságának mérlegelése a kormány feladata, mert az ellentétes gazdasági érdekek között neki kell összhangot teremtenie. Kétségtelen, hogy ma már mezőgazdaságunk csak bizonyos ipari érdekek feláldozásával tud piacot szerezni. Viszont az is kétségtelen, hogy Trianon után megindult iparosodásunkat feladni botorság lenne, mert hiszen a mezőgazdasági termények értékesítésénél a belső piac nem

lényegtelen s a mezőgazdaságban elhelyezkedni nem tudó munkások a magyar ipar mai méretei mellett is találnak valamelyes foglalkozást. Az érdekellentétek összeegyeztetésénél talán éppen ez utóbbi körülmény lehetne döntő, több ezer munkáskéznek kenyeret adó iparágakat feláldozni hiba lenne, viszont pár száz emberért a mezőgazdasági termények értékesítésének lehetőségét redukálni hasonlóképpen közigazdasági bűn volna.

A külföldi piacok mellett nagy szerepet játszik a belföldi piacok megszervezése is. Céltudatos szállítási és tarifapolitikával a külföldi fogyasztópiacokhoz közelebb eső területek terményfölöslegét oda kellene irányítani, viszont a Tiszántúli és a Tisza-Duna-közi termést a budapesti, salgótarjáni és miskolckörnyéki fogyasztócentrumokba. A belső piac megszervezése sokkal inkább hatalmában van a kormánynak, de ez is nehéz az érdekelt municípiumok, vállalatok és gazdaszervezetek közremunkálása nélkül. A gazdák individuális termelésébe parancsszóval nehéz a racionalizálás gondolatát belevinni. Viszont a mai hitelszükség és eladósodás módor nyújt legalább a közép- és nagyobb gazdasági üzemek termelésének olyan irányú megszabására, hogy ezek néhány termelési ágat, amely a kisgazdára életkérdés, náluk pedig legfeljebb a konjunktúra múló kihasználásának kérdése, továbbá a belföldi piacok ellátását a kisgazdák számára engedjék át. Természetesen arról gondoskodni kell, hogy ez a fogyasztóra se áruhiányt, se élelmiszerdrágaságot ne zúdítson.

ÉRTÉKESÍTÉSI POLITIKA

A mezőgazdasági termények értékesítés szempontjából három csoportra oszthatók. Az első csoportba tartoznak a tőzsdén jegyzett gabonafélék, a másik csoportba az élőállatok; a harmadikba a kisebb mezőgazdasági termények, amelyeknek csak helyi ára alakul ki. Sajnos, ebbe a csoportba számítandó ma a körülbelül évi 100 millió

értéket reprezentáló bor is. A gazdára nézve az értékesítés lehetősége mellett az ár is jelentékeny szerepet játszik, hiszen üzemének rentabilitását ez határozza meg. Ha tehát az államhatalom a külső és belső piacot biztosította, ez csak a nemzetcsalád mezőgazdasági termelvényeinek értékesítési lehetőségét jelenti, de azt realizálni csak megfelelő szervezet tudja. Miután ez a szervezet évtizedes szervezeti praxis híján ma a gazdától különvált, sőt azzal szemben álló egyéni vagy részvénytársasági vállalkozás, ha az állam által biztosított értékesítési lehetőséget kihasználni tudja is, még mindig vita tárgya a termelői locóár és a piaci-ár közötti különbség, amelynek mikénti elintézése sok elégedetlenségnek, sőt ellenségeskedésnek kútforrása.

Ebben a vitakérdésben nem árt az érdekeltség elleni rétes vágyain és törekvésein fölülálló szempontokat vetni az igazság serpenyőjébe. A méltányos ár és nem a kitűnő ár az, amelyre közgazdasági szempontból törekedni kell. Sajnos, ez ellen vétenek mindazok, akik a közgazdasági munkamegosztást a kapitalizmus mai termelési rendjében megérteni nem tudják, viszont a régi szolidaris termelési rendnek tisztességes megélhetési elvét nemcsak az eggyessel, de egész társadalmi osztállyal szemben sem hajlandók koncedálni. Komplikálja a kérdést a nemrég megszűnt hadi gazdálkodás mentalitásának beidegzett-sége. Sokan azt hiszik, hogy még ma is van az államnak annyi gazdasági ereje, hogy egy, kivételével külföldi piacokra utalt agrárországban a nemzetközi kereslet és kínálat szabályaitól eltérő árakat biztosíthat nem átmenetileg, de állandóan a mezőgazdaság számára. Ez a mentalitás arról ábrándozik, hogy tekintet nélkül az ország anyagi helyzetére, a világparitáson fölül tud árakat garantálni. Ehhez argumentumot olyan külföldi országok gabonapolitikájából vesz, amelyeknek termése a belső kenyérszükségletet ellátni nem képes és így gabonatermésük fokozása céljából magasabb terményárakat biztosítanak a hazai termelés számára, de ezeknek költségeit

a külföldről olcsón vásárolt gabona árának jelentéktelen pótlékolásából fedezik, azt áthárítván a fogyasztóra, vagy a közvetítői nyereségre. Tagadásba nem veszem azt, hogy az eléggé meggyengült fogyasztóképességünk néhány filléres megterhelést ma még el nem bírna, de itt nem fillérekről van szó, hanem súlyos pengőkről, amelyeknek terhe alatt a fogyasztóképesség rohamosan csökkenne és a lejtőn lefelé guruló kő hatását érvényesítené más mezőgazdasági cikkek eladásánál. A kenyér árának drágulása például a tej és hús fogyasztását károsan befolyásolja.

Addig, amíg arról van szó, hogy a túltengő közvetítés kikapcsolásával biztosítsunk, a fogyasztó megterhelése nélkül, jobb árakat a gazdáknak, ezek a bajok nem jelentkeznek. Viszont elképzelhetetlen a közvetítők teljes kikapcsolása is, mert a szervezeti értékesítés megfelelő szervezeti iskolázottság és hűség nélkül nemcsak nálunk, de Németországban is csak korlátozott mértékben, a fixszükségletek fedezésénél vált be, külföldi relációban pedig az egyéni kereskedelem felelősségét és érdekeltségét pótolni nem képes. Másrészt meg kell gondolni azt is, hogy nemcsak spekulációból élő, fiktív terménykereskedelem van, hanem évtizedes tradíciókkal rendelkező, nagyon is reális, raktárakkal, tisztítógépekkel stb. felszerelt effektív gabonakereskedelem, amelynek segítségével nélkül a mezőgazdasági terményértékesítést a mai hitelszükség mellett, sem pénzügyileg, sem üzemeteknikailag lebonyolítani, sem az egyes gazda, sem azok csoportosulása nem tudná. Elismerem, hogy a tőzsde és annak üzleti praxisa a gazdák részéről súlyos és sokszor indokolt kifogásokkal találkozott a múltban és találkozik a jelenben is. E kifogások egyrésze azonban a tőzsde funkciójának föl nem ismerésében gyökeredzik és ha a kisebb gazdasági termények locóárának bizonytalanságát összehasonlítjuk a tőzsdei árak relatív biztonságával és utóbbiak tekintetében a legkisebb gazda tudá-

sát is szembeállítjuk, mondjuk a gyümölcsárak terén nyilvánuló tájékozatlansággal, el kell ismernünk, hogy a gabonatőzsdeére szükség van, sőt kívánatos volna, ha a kisebb gazdasági cikkek áralakulása tekintetében is volna olyan országos tájékoztató, mint a budapesti árutőzsde jegyzése. A piac, amelyen a kisgazdák kisebb és romlandó terményei értékesülnek, az árnak bizonytalan meghatározója és a belsőfogyasztás megszervezésének éppen az volna a rációja, hogy az az árhullámzástól megmentse a kisgazdát és így termelésének jövedelmezőbb átszervezését lehetővé tegye. Még az állatok értékesítésének a helyi piacnál nagyobb mérvű vásári szervezete is kisebb biztosságot nyújt, mint a tőzsde. És azok a törekvések, amelyek a budapesti és egyéb vásárpénztárakkal, aukciókkal stb. kapcsolatosak, mind azt célozzák, hogy az állatok és kisebb mezőgazdasági termények értékesítését legalább is a gabonaértékesítés biztonságára emeljék.

Természetesen ez nem annyit jelent, hogy a tőzsde a gazda szempontjából kifogástalanul működik. Hiszen a tőzsdétől a legtöbb esetben a fogyasztó hiányzik és ott maga a termelő is kivételesen van képviselve. A vevő szerepét a nagyban vásárló kereskedő és földolgozó ipar tölti be. A tőzsde azonban az árakat, leszámítva a fedezetlen határidőüzletet, befolyásolni nem igen tudja, főleg gabonát exportáló országokban. A tőzsdei árat itt első sorban a külföldi gabonapiacok árai határozzák meg, nálunk például a csikágói, winnipeg-i, a liverpooli, a bécsi stb. jegyzések, amihez természetesen a szállítási költségek és vám hozzáadandó. A belföldi kereskedelem az árakat csak az esetben tudná befolyásolni, ha valamely cikkben olyan katasztrófális rossz termés lenne, amely kiviteli fölöslegünket megszüntetné, de ebben az esetben az árat a gazda is javíthatja, a kínálat visszatartásával. Kartellszerű befolyásolásra azonban akkor sem gondolhat a gazda, egyrészt azért, mert amíg az iparos és kereskedő

csak bizonyos cikkekre állapodik meg kevésszámú társával, az ő többsirányú termelése ezt lehetetlenné tenné, másrészt mert a termés eredménye bizonytalan lévén, előre raktárakkal el nem készülhet a gabona visszatartására és hitelügyi felkészültsége sem elegendő ez akció foganatosítására.

A gazdának tehát reálisan elérhető célkitűzése a tőzsdei praksissal szemben csak az lehet, hogy onnan a fedezetlen határidő-ügylet kiküszöböltessék, továbbá, hogy a hivatalos árjegyzés, különösen ha az arbitrállás útján történik, a gazda közbejöttével menjen végbe, végül — és itt nyílik tulajdonképpen tér a szövetkezeti értékesítés számára — hogy a tőzsdei ár és a locóár közötti különbség a tényleges viszonyoknak, a szállítási és egyéb költségeknek megfelelő legyen.

Agrárexport ország terményárakat nem diktálhat, azoknak a fogyasztó országok piacain kell kialakulniuk. Ezt az illető export-ország tőzsdéje, leszámítva a katasztrófális rossz terméseket, kénytelen mint irányírat tudomásul venni. Ebből az árból leszámítandó a szállítási és a vámköltség. Ezért fontos az, hogy a fogyasztó-országokhoz közelebb eső vidékek mezőgazdasági terményei kisebb szállítási költségekkel vitessenek ki az országból. Nálunk is kedvezőbb lenne az ár, ha például a szabolcsi gabona nagyobb szállítási költségei nem terhelnék a budapesti tőzsde export-árainak kalkulációját, csupán a Dunántúl szállítási költségei jönnének figyelembe, föltéve mindig az áru egyenlő kvalitásait. A locóár meghatározásánál természetesen sokszor hiányzik a mértányosság és ha a gazdának oka és joga van a panasza, az éppen a locóár körül indokolt. A gazdák itt képesek a legkisebb befektetéssel és a viszonyok teljes mérlegelésével szövetkezeti szervezkedésükben védelmet keresni és találni a méltánytalan ármegállapítással szemben. Tapasztalás szerint azok a kisebb gabonaraktár-szövetkezetek, amelyeknek főfunkciója talán nem is annyira a bizo-

mányi gabonaértékesítés, mint a hitelnyújtás volt a meglévő terményekre, az Országos Központi Hitelszövetkezet tőkeerejének fölhasználásával a gazdákat ellenállóképesébbé téve, a helyi piacok árait jelentékenyen megjavították, különösen egyes vidékek speciális kvalitású terményeinél. Ezek a raktárszövetkezetek többnyire vasútállomás mellett létesülvén és olcsó munkaerővel végezvén a tisztítást, a tőzsdei és locóár kiszámításának legbizonytalanabb alkatelemeit (kocsifuvar stb.) kiküszöbölték. A gabonaáralakulás általános sémája, hogy aratás előtt a legmagasabb, aratás után a legalacsonyabb az ár, mert előbbi időben a készlet legkisebb, aratás után pedig nemcsak a készlet meggyarapodása, de a gazda fizetési kötelezettségeinek torlódása befolyásolja az árakat. A gabonaraktárszövetkezet a hitelviszonyok javítása és a kedvezőbb áralakulás idejének bevárása révén az átlagárakat jelentékenyen javította nemcsak székhelyén, de annak szomszédos községeiben is.

Pár szóval meg kell még emlékeznünk azokról a kísérletekről, melyeket az amerikai poolok, mint a gabonatermelő gazdák szövetkezetei, az ár befolyásolása céljából megpróbáltak. Egy ilyen szövetkezet minden tagja köteles összes terményét a poolnak átadni, amely azt nagy raktárakban tárolja, egyenlegre hozza és az általa legkedvezőbbnek vélt időpontban értékesíti, viszont a gazdának az elért átlagárakat fizeti, tekintet nélkül arra, hogy speciálisan az ő terményét ez áron alul, vagy fölül adta-e el. A gazda csak az esetleges évi nyereségből kap remunerációt. Százmillió métermazsa értékesítésénél s azon nagyarányú állami támogatás mellett (csak az Egyesült Államok 500 millió dollárt szavaztak meg erre a célra), a közös értékesítés kezdő sikerei el nem maradhattak. Amint azonban a szabadpiac egyéb konkurrens szállítói áraitak revidálni voltak kénytelenek, ezek a nagyarányú gazdatömörülések sem voltak képesek a jobb árakat garantálni és kezdő sikerek után ma meg-

lehetős nehézségekkel küzdenek. Persze ez nem annyit jelent, hogy ez az irtózatos nagy, szervezett kínálat agyon ne nyomná a kisebb európai agrárországok kínálatát. Mindez azonban csak addig a határig mehet, amíg az amerikai gabona olcsóbb termelési és szállítási költségei az európai államok redukált eladási árával kiegyenlítést nem nyernek.

Természetesen nem szabad a mezőgazdasági üzem jövedelmezőségét egyetlen, bármely fontos mezőgazdasági termény után megítélni. A katasztrófális rozsárakkal szemben a kiskazda az állathízlásban keresett és talált védelmet. S addig, amíg a különböző termelési ágakkal foglalkozó gazdaságok időleg, vagy állandóan egyetlen, vagy néhány jövedelmező termelési irányt találhatnak, az egyensúlyt valahogy biztosítani képesek. Különösen áll ez a saját fogyasztási célokból termelő kiskgazdaságokra, amelyeknek piaci termelése az összes termeléshez képest aránylag csekély. De éppen ez a körülmény követeli meg, hogy a kiskazda ezen speciális termelése az értékesítés szempontjából helytálló legyen. Ezért kell a belsőfogyasztást akként megorganizálni, hogy a kisebb gazdák relatíve állandó árakhoz juthassanak, s így a hosszú termelési idő dacára is vállalkozásuk jövedelmezősége biztosítva legyen. Ma a legtöbb baj abból származik, hogy még a városi piac közelében is a kiskazda, a szükséglet nem ismerése folytán, anarchisztikusan termel, amiből a fogyasztóra is jelentékeny kár háramlik. Ha a budapesti piac áringadozását, mondjuk egyetlen cikkben, a paradicsomban és ennek visszahatását a következő év termelésére, figyelembe vesszük, okvetlenül szükségesnek tartjuk a termelés és a fogyasztás racionalizálását, hogy a fogyasztópiac mindig el legyen látva egyenletes áru élelmiszerral s a gazda, hogy úgy mondjam, fixre szállíthassa a terményét a mézárósnak, árucarnoknak, vagy közvetlenül a fogyasztónak, amikor azután az áru jóságáért egyénileg, vagy szövetkezetiileg épűgy szavatol,

mint a dán tojásszövetkezet tagja az általa szállított árúért.

A kisebb gazdasági termények értékesítésének szövetkezeti szervezése (baromfi-, tej-, tojás- stb. értékesítő szövetkezet) az értékesítésen kívül a gazda intenzív termelésének époly tevékeny részese lesz, mint gazdasági és kereskedelmi nevelésének, megérteti vele azt, hogy a vevő pontos kiszolgálása, a gondos termelés és kezelés elsősorban az ő érdeke és hogy a nemzeti munkamegosztás más társadalmi osztályok boldogulását saját boldogulásának előfeltételévé teszi.

Kívánatos volna, ha a mezőgazdasági termények további földolgozása a gazdák egyéni vagy szövetkezeti vállalataiban lehetővé tétetnék és ezek a piacot mint nagyobb értékek (liszt, keksz, hentesáru stb.), kereshetnék föl. Tekintettel azonban egyrészt ezen gyárak létesítésének nagy költségeire, másrészt arra, hogy még olyan országok is, amelyek a magyar gabona bevitelét lehetővé teszik, már a liszt elől elzárkóznak, a mezőgazdasági termények értékesítésének ilyen irányú nagyobb mérvű fejlesztése jóideig csak jámbor óhaj marad. Pedig ha van indokoltsága az iparfejlesztésnek, úgy ez elsősorban a mezőgazdasági iparra vonatkozik, amelynek nyersanyagát nem külföldről kell beszerezni, hanem elsőkézből a magyar mezőgazda szolgáltatja.

VII. MEZŐGAZDASÁGI SZOCIÁLPOLITIKA

KULTÚRPOLITIKA

Mindaz, amit fentebbikben a mezőgazdasággal foglalkozó társadalmi osztályok érdekeit illetőleg elmondottunk, egyaránt érinti a kis- és nagygazda, sőt a mezőgazdasági munkás sorsát is. Meddő kérdés afölött vitatkozni, hogy a piaci termelés öt holdnál, vagy 15 holdnál kezdődik-e és vajjon herceg Eszterházy, vagy Kiss János szenved-e a hitelválság miatt, vagy az értékesítés nehéz

sége miatt erősebben. A kisgazdának 10—15 méter-mázsa eladott búzából kell adóját fizetnie, beruházkodnia, összes készpénzkiadásait fedeznie és ha ebből csak 50 pengő is hiányzik, már kezdődik az eladósodás kálváriája. Eppen ezért a mezőgazdaságban akár a hitel, akár az értékesítés, akár a termelés terén megteendő minden intézkedés a gazdák egyetemének és nem külön kategóriának szolgál javára. Viszont az agrárpolitika legújabb hajtása, a mezőgazdasági szociálpolitika alap gondolata, hogy a nagyobb gazda anyagi erejénél, politikai érettségénél fogva elég hatalmas arra, hogy az ingótkével szemben saját lábán megállni tudjon, míg a kisgazda és mezőgazdasági munkás fokozott állami gondoskodást és társadalmi szervezkedést kíván és ebből a szempontból kell az agrárpolitika alapvető kérdéseit is átgondolni és csoportosítani. A fentiekben ezt a szempontot nem érvényesítettük. Ennek a fejezetnek lesz feladata azokat a különleges intézkedéseket felsorolni, amelyek az eddig elmondottakon túl, a kisgazda és mezőgazdasági munkás agrárpolitikai gondozását hatályosabbá teszik.

Legelső ezek között a *kultúrpolitika*. Az agrárpolitika foglalkozik ugyan a mezőgazdasági oktatás iskolai és iskolán kívüli intézményeivel, hangsúlyozza különösen a földművesiskolák, főiskolák, kísérletügyi intézmények, mintagazdaságok és szabadelőadások befolyását az intenzív termelésre. Mi azonban ezen túlmenően a kisgazda és mezőgazdasági munkásosztály általános műveltségének elmélyítését kívánjuk, mert fölfogásunk szerint a mezőgazdasági szakoktatás eredménye mindazideig kétséges, amíg az iskola növendékanyaga hat elemi és néhány évi ismétlőiskola előképzettségével jön oda. A dántrendszerű népfőiskolának, amely nemcsak a szakoktatásnak, de a szövetkezeti és az intenzív gazdasági továbbképzésnek is előiskolája, meghonosítását szeretnénk, azon kísérletek nyomán, amelyek szórványosan az ország különböző részein, legelsősorban Csanakon oly szép eredményekhez vezettek. A

téli gazdasági iskolát a pápateszéri minta szerint, amely gyakorlógazdaság nélkül, tisztán elméleti alapon tanítja a helyesebb gazdálkodást és a magasabbrendű közismereteket, szintén megfelelőbbnek tartjuk, mint a kisközgazda átlagos üzemét meghaladó, középbirtokkal felszerelt földművelőiskolát, amely magasabbrendű és költségesebb gazdálkodást tanít, mint ami a kisközgazda üzemében lehetséges. Ugyancsak kívánatosnak tartanók a szaktanítós gazdasági ismétlőiskola régen vajdó kérdésének gyökeres megoldását: legalább minden járásban egy ilyen gazdasági ismétlőiskola legyen, amely nemcsak növendékeit, de ezeken keresztül a szülőket is oktatja, kapcsolatban esetleg a kísérleti körzet munkálkodásával. Az intenzívebb termelésnek bizonyára nagy propagandát tudna biztosítani, ezenkívül a kisközgazda és az ingótölke harcában előbbinek megfelelő kereskedelmi ismereteket nyújtana.

De nemcsak az iskolázás, hanem ezen túlmenően a falusi kultúra védelme, a népszokások, népdal, népművészet megbecsülése az, aminek segítségével a kisközgazda és mezőgazdasági munkás a nemzet kultúréletébe bekapcsolódhatik. E tekintetben nagy feladat vár az érdekképviseleti szervezetekre, ha ezek mással is foglalkoznak, mint sérelmek emlegetésével és a helyzetjavítás anyagi eszközeinek hangsúlyozásával. Enélkül minél több sikerük lesz anyagi téren, annál élesebb ellentétbe kerül a kisközgazda és mezőgazdasági munkásosztály kulturális pozíciója anyagi helyzetével, amiből a nemzetcsaládon belül, sajnálatos ellentétek származnak a kisközgazdák és az anyagiakban gyengébb, de kultúrában magasabb társadalmi osztályok között. A kisközgazdasztály felsőbb rétegeinek a pusztuló középosztály helyébenyomulása nemcsak anyagiakon múlik, hanem azon is, hogy előbbi társadalmi osztály sajátos kultúrája a nemzet egyetemes kultúrvagyonának része legyen, ezt pedig nem az egyes kiváltságosak, hanem széles társadalmi rétegek műveltségének kölcsönös recepciója biztosíthatja. Az alap-

műveltség egységes szemhatára, az élettudás ismereteinek azonossága, még elemeinek különböző mélysége és intenzitása mellett is biztosítja a gazdaosztály zökkenés nélküli fölemelkedését s a nemzetcsalád belső szerkezetének konszolidációját.

Két más kérdés kíván ezenkívül fokozottabb gondoskodást úgy a kisközgazda, mint a mezőgazdasági munkásosztálynál, az állam és a társadalom részéről; a jogvédelem, és a munkaerő védelme. A jogvédelem szükségessége a falusi ember sajátos jogi fölfogásából adódik, amely a tényeket a formalizmus elé helyezi és ezért vétenül gyakorta kerül összeütközésbe a tőkés termelési-rend jogi szabályaival. A gazda s ebben a tekintetben a középbirtokos is alig kivétel, nem igen tud megbarátkozni a váltó rideg formalizmusával, ugyancsak gyakori az árúrészletügylet, az ügynöki prakszis, a biztosításügy stb. terén a fölfogásbeli különbözőség okozta károsodás. A közigazgatási, legfőként a pénzügyi hatóságoknál nem ismert, vagy félreértett rendelkezések következtében igazát a legtöbbször előadni nem tudja, a fölebbezési határidőket figyelembe nem veszi és innen az elkeseredése az állam és úritend megértetlensége miatt. Alapos iskolázás és iskolán kívüli oktatás talán idővel segít ezeken az anomáliákon, de néhány évtized kell, amíg a bajok forrása elapad s addig különböző tanácsadó és jogvédő intézményekkel kell a kirívó bajokon segíteni.

A munkaerő fönntartásának, a közegészségügy szociális gondozásának foka is más városokban és falvakon. Az agrárpolitikának még falupolitikává sem kell szélesednie, csak arra a körülményre rámutatnia, hogy amíg városhelyen az orvos és gyógyszerár igénybevétele néhány pengő ellenértékért mindenkinek lehetséges, orvos nélkül szűkölködő, távoleső falvakon és tanyákon bármely községi orvos egyszeri látogatása annyi költséget okoz, mintha valaki Budapesten orvosprofesszorhoz fordulna. Nem szabad tehát megértetlenül csodálkoznunk

a kisgazda és munkás háziszeruin, javasasszonyain, kuzuzslásán, vagy szívtelenségén, hogy betegéhez orvost elkésve és csak a hatóság büntetésétől való félelmében hív. Egyetlen komolyabb betegség orvosi gyógykezelése súlyos adósságokba dönti. Méltánytalan ez az aránytalanság a mezei munkássággal szemben is, mert amíg az ipari munkásság a betegsegélyezés összes intézményeit élvezi, ők enélkül a támogatás nélkül szűkölködnek. Elismerem, hogy fölülte változó munkanem, munkahely és munkaadó mellett az orvost és gyógyszerátartat a falusi lakosság számára biztosítani. De a túlprodukción az orvosokban, az álláshalmozások megszüntetése, esetleg a jövedelmi viszonyaik arányosítása, s a fakultatív biztosítás bevezetése, továbbá a vidéki kórházak kiépítése ezen a téren is üdvös változást idézhetne elő.

MUNKÁSPOLITIKA

Külön tárgyalást igényel a *mezőgazdasági munkásság helyzete*, nem mezőgazdasági üzemtani szempontból, mint a termelés tényezője, hanem mint olyan társadalmi réteg, amely szerves kiegészítője a nemzetcsalád mezőgazdaságból élő részének. Hiszen a mezőgazdasági szociálpolitika nem ismeri azt a merev eltagolódást, amely az ipari vállalkozót, munkaadót a munkástól elválasztja. Az ipari munkásnak reménye sem lehet arra, hogy valamikor gyárossá lesz, tehát éppen ezért sorsának jobbrafordulását kizárólag a munkaviszony rendezésétől, a munkaidő, szabadság stb. törvényes vagy egyezményes megállapításától, az ezek fölött örökös munkásszervezetektől stb.; gyökeres rendezését pedig az iparüzemek szociálizálásától várja. Ezzel szemben a mezőgazdasági munkás szinte túlzott optimizmussal néz a jövő elé, amit igazol az a körülmény, hogy senki, még a kisgazda sem ígér parcellákért olyan magas árakat, mint a mezőgazdasági munkás, akár örök tulajdonul, akár bérbe kívánja azt megszerezni. Nála a munkaviszony a megélhetően túl a

tulajdonszerzésnek kiinduló pontja. És bármily változó és bizonytalan legyen is a munkaalkalom és bármennyire alacsonyabb legyen is a mezőgazdasági munkabér, mint az ipari, a munkás családi gazdasága, amely nőt, férfit és gyermeket közös keresetben egyesít, lehetővé teszi, hogy bér munkája mellett, mint kisvállalkozó, először telket és házat, majd kicsiny szerencsével és nagy kitartással, egész élete munkája árán, törpebirtokot szerezhessen. Nem kivételesen, de rendszeresen, tízezrek és tízezrek emelkednek így a parcellatulajdonosok sorába. Néhány baromfival, sertéssel, harmados burgonya és kukorica-földdel kezdi a munkás, folytatja tehéntartással, parcellabérlettel. Gyakori a fogatos kisgazdák sorába való emelkedés is, ami a mezőgazdasági munkás vágyának netovábbja. Különösen addig, amíg a szőlőtelepítés Magyarországon rentábilis foglalkozást jelentett, ez a tulajdonszerzésnek szabályszerű eszköze volt, éppen ezért ma nemcsak gazdasági, de súlyos szociális kérdés a borértékesítés válsága, amely 200.000 kis szőlősgazdát és körülbelül 30.000 kapást tesz kenyérelenné. A mezőgazdasági cseléd, ennek a társadalmi osztálynak elitje, még könnyebben bírt a múltban boldogulni. A férj alkalmaztatása biztos volt, az asszony konvenciók földön, a tehén-, baromfi- és sertéstartás segítségével kisvállalkozást folytatott és a gyermekek az urasági földön könnyű gazdasági munkánál mindig kereshettek. De az aratómunkások is, párheti munkával, gondoskodtak a család téli élelméről s az asszony és a gyermekek keresete, a ruházkodás gondján túl, a ház vagy földszerzés céljait szolgálta.

A mezőgazdasági napszámosok alkalmazása bizonytalan ugyan, de egyrésztük, mint summás, hónapokra folyamatosan szerez magának munkaalkalmat. Ezen a helyzeten a birtokreform eszközölt gyökeresebb változást, amidőn a mezőgazdasági cselédek munkaalkalmait meggyérítette, továbbá Trianon, amely a sok munkáskezert kívánó kereskedelmi növények termelését rentabilitásától megfosztotta

és nehéz helyzetbe hozta a tulajdonképpen nem mezőgazdasági termelésből, hanem földmunkából élő kubikos osztályt is, amely főleg az aratómunka és a zárt családi gazdaságnak azonos rendszere folytán számítható a mezőgazdasági munkásosztályhoz. Igaz, hogy ezzel szemben a birtokreform ezeket és ezeket juttatott állami támogatással munkásházhoz és kisbérlethez. A háborúelőtti mezőgazdasági munkáspolitikát a munkásság fölségélyezésének utóbbi módjait szintén ismerte, (1907. évi XLVII. tc.), de tulajdonképpen lendületet mindkettőnek a földbirtokreform adott. Sajnos, a mezőgazdasági termények árának katasztrófális csökkenése ezt a szépen induló mozgalmat gyökerében támadta meg. A gazda, különösen kisebb üzemekben, a termelési költségek csökkentését a munkabéreknél kezdte meg: azok a kisgazdák, akik azelőtt rendszeren aratópárt alkalmaztak, szőlőjüket idegen munkásokkal együtt művelték, most mindez a munkát a családtagjaikkal egyedül végzik. Sőt gyakori, különösen a kisebb gazdánál az az eset, hogy üzemi deficitjét fiának és leányának idegen gazdaságban megszoigált keresetével igyekeznek pótolni. Mint-hogy pedig ezeket munkára nem az életfönn tartás gondja kényszeríti, mert hátvédük az atya gazdasága, jelentékenyen olcsóbb bérért vállalják a munkát és ezzel nemcsak a tulajdonképpeni munkásosztályt szorítják ki eddigi munkahelyétől, hanem a munkabérek általános nívóját is devalválják, ami viszont a mezőgazdasági munkásosztály fogyasztóképességét, továbbá fölfelé irányuló, vagyontgyűjtő mozgalmát hátrányosan befolyásolja.

Igy áll elő a mezőgazdasági munkások munkanélkülisége, amely különböző számítások szerint 250.000 elálatlan munkást jelent, akik kénytelenek a mezőgazdaságon kívül, mint alkalmi ipari munkások, városi és egyéb szolgálatot végzők kenyeret keresni. Ezen a munkanélküliségen ma a mezőgazdasági üzemek intenzitásának fokozásával nem lehet segíteni, mert a jobb és biztosabb

terményárakban erre a fedezet hiányzik. Viszont a kivándorlás lehetősége ezidőszert majdnem semmi s így ez a munka nélkül szűkölködő tömeg a társadalmi békének állandó ellensége, mert eltérőleg az ipari munkásosztálytól, ezt nem egy rendezett, jobb munkaviszony reménysége, de az éhség és a bizonytalanság fűti. Állandó nyomorenyhítő akciókkal ezen a szociális bajon segíteni nem lehet, csak munkaalkalmak teremtésével. Ennek lehetősége egyrészt az iparfejlesztésben, másrészt a csak saját szükségletre termelő törpegazdaságokban kereshető. Még ma is vannak olyan vidékek az országban, ahol távolabbi községekből jövő vándormunkások végzik a termelői munkát. Ezek most két háztartásban költik keresetüket. Egy-két holdas parcellabérlet, vagy földtulajdon az amúgyis tökehiánnyal küzdő nagyüzem részéről; a feles és harmados gazdálkodásnak kiterjesztése, fogatos munka átcserelése gyalognapszámra, szóval a rendelkezésre álló munkaalkalmak arányosítása, céltudatos átszervezése, valamit segíthetne a nehéz helyzetben, gyökeres változás azonban csak attól várható, ha a különböző termelési ágak termelő munkájának jutalmazása összhangba kerül s az agrárrolló, ahogy egyesek mondják, megszűnik, a mezőgazdasági termények ára emelkedik és az iparcikkek ára süllyed, tehát a gazda üzeme újból rentabilissé válik s így a mezőgazdasági munkaalkalom ismét nagyban és átlagban a mezőgazdasági munkásoké lesz.

Amint a kubikosok vállalkozószövetkezetei igyekeznek ezt a speciális munkát hivatásos kubikosok számára biztosítani, úgy különböző földbérlet-szövetkezetek nagyobb uradalmak szabad munkáit biztosíthatnák más vidéki munkanélkülieknek ott, ahol helyben elegendő munkáskéz nem akad. Fontos volna a mezőgazdasági munkásközvetítés kiépítése is. A földművelésügyi minisztérium évek óta nagy igyekezettel törekszik erre, sajnos költségvetési nehézségek

miatt az alsóbb tagozat fönntartása a municípiumok feladata, ezek pedig egy-két helytől eltekintve, e kérdés rendezésére keveset áldoznak. Ugyancsak a földművelésügyi minisztérium, amelynek munkásügyi osztálya évtizedek óta, más országok munkásvédelmi reformjait megelőzően, sokszor példaadóan is, foglalkozik a mezőgazdasági munkásosztály sorsával, a háziipar fölkarolása révén igyekeznek számukra téli munkaalkalomról gondoskodni.

Nem csekély értékű védelmet nyújtanak a mezőgazdasági munkások különböző kategóriáinak a magyar mezőgazdasági munkástörvények. Egyrésztől azok, amelyek a háború után az előzetes munkabéregyeztetést elfrendelik, s azok, amelyek a háború előtt a magyar munkajogot kodifikálták. Utóbbi törvények jóságát bizonyítja, hogy rendelkezéseiket az utódállamok is érvényben tartották, mint a munkaadó és munkás jogviszonyának kompromisszumos rendezését. Ezekben a törvényekben, amelyek közül az 1898. évi II. törvénycikk a legfontosabb mezőgazdasági munkát, az aratást szabályozza és az 1907. évi XLV. törvénycikk, a mezőgazdasági cselédek jogviszonyait rendezi, az a fölfogás alapvető, hogy a mezőgazdasági munka természete egészen más, mint az ipari munkáé, előbbinél a természet, utóbbinál az ember munkaereje hozza létre az értéket. Kétségtelen, hogy az ipari sztrájk az egész munkafolyamatot végrehajtó munkásságnak termelési akaratát megbénítja, de ez a megegyezés után újból föl is veheti a munkát, ott, ahol abbahagyta.

A mezőgazdaságban ezzel szemben más és más munkáscsoport végzi a természet termelői tevékenységének előkészítését és ha ezt a munkát, az aratásnál, egy külön e célra, a vetés és ápolási munkáktól függetlenül szerződött munkáscsoport meglepetésszerűen abbahagyja, ez a gazdát kényszerhelyzetbe hozhatja, mert őt az illető munkások munkaerejétől függetlenül keletkezett értékek jóvá nem tehető megsemmisülése fenyegeti. Ez a cselekedet olyan szerződészegés, mintha a vasutas, vagy más köz-

üzem alkalmazottja szüntetné be a közellátást. Fokozott mértékben áll ez a gazdasági cselédre, akinek kezére a nemzeti vagyonnak jelentékeny része, az állatállomány gondozása van bízva. Jóvátehetetlen pusztulást okozna, ha nem egy-két cseléd, hanem uradalmak összes cselédsege meglepetésszerűen abbahagyná a szolgálatot. A törvény senkit nem kényszerít szerződészkötésre, de ha ez egyszer szabályszerűen létrejött, annak betartását nem a munkaadó, hanem a közérdek szempontjából kvalifikált eszközökkel is kikényszeríti. A törvény a sztrájkjognak ezen elvonása ellensúlyozásául a gazdára is fokozott terheket rak, mert az állam sem az egyik, sem a másik termelési tényező pártjára nem helyezkedhetik. Eppen ezért mindkét törvény biztosítja a szerződött munkás számára a megállapított munkabér hiánytalan kiszolgáltatását és különösen védi az aratót a rossz természettel kapcsolatos rizikótól, amidőn elrendeli, hogy bármi legyen is a termés, a munkabérminimum, továbbá a végzendő munka, területileg meghatározva a szerződésben kitüntendő. Hogy e tekintetben a kevésbé törvényismerő munkást kár ne érhesse, az állam kvalifikált jogvédelmet csak akkor ad a munkaszerződésnek, ha az az illetékes községi előljáróság előtt kötött. A cselédeknek is, különösen a naturálbéreknel s ez itt túlnyomó, teljes védelmet biztosít a törvény és ezenkívül orvost, patikát, gyermekeinek iskolázását, fűtőanyagot stb. Az 1900. év körüli gazdasági viszonyok között nem volt olyan jogos panasza a mezőgazdasági munkásnak és cselédnek, amelyet a törvény orvosolni ne kívánt volna s a gazdával szemben is a kihágás szankcióját állapította meg, különösen korlátozván a gazdának fegyelmi jogkörét, amely a régibb törvény szerint még a testifenyítést is megengedte.

Másik nagy alkotása volt a multszázad utolsó évtizedének az Országos Gazdasági Munkáspénztár, amely baleseti és rokkantsági biztosítással és fakultative aggkori biztosítással foglalkozik. Sajnos ennek kiépítése anyagi

okok miatt lehetetlenné vált, bár a cseléd törvényben a cseléd gyógykezelésére vonatkozó rendelkezések valószínűleg a kisebb gazdára nézve a mainál kevesebb terhet jelentenének, ha a pénztári biztosítás a mezőgazdasági munkásokra is kiterjeszternék.

Még csak pár szóval kell megemlékeznünk az agrár-szociálista mozgalomról, amelynek Magyarországon a háború előtt inkább politikai, mint gazdasági okai voltak. Hirtelen föllobbanása, majd ellanyhulása nemcsak az agitáció hatásági akadályozásának, hanem azon körülménynek következménye, hogy a mezőgazdasági munkások decentralizáltan élnek, azoknak munkabére nem, kors a végzendő munka sokfélesége szerint erősen változik és munkahelyeik gyakori cserélése, a téli és nyári munkaidő tempójának különbözősége, egy rendszeres szakszervezeti mozgalom anyagi bázisát nem teremti meg. Hozzájárult ehhez a külföldön is tapasztalható az a bizonytalanság, amely a szociálista pártok kollektív agráralkotmánya és földosztó individualizmusa között a gyakorlati cél kitűzésben is megnyilvánult, továbbá az a körülmény, hogy a földmunkásmozgalomban sokszor módosabb kisgazdák játszanak vezetőszerepet, akiknek egész mentalitása más, mint a munkásoké, egyébként tény az is, hogyha valamely munkás kistulajdonhoz jut, kikapcsolódik a mozgalomból. Koronkint ezek az agrárszociálista mozgalmak, a szociáldemokrata párttól függetlenül, sőt annak intencióival ellentétben, anarchisztikus jelenségeket mutatnak, amelynek nyomában járt a teljes ellanyhulás, a reményeiben csalódott munkástömeg közömbösége. Végül azt sem szabad felednünk, hogy a mezőgazdasági termelés belső rendje az osztályharc merev formáival szemben, az osztály különböző rétegeinek kicserélődését, emelkedő fluktuációját előnyösíti.

IRODALOM

- Bernát István:* Tanulmányok az agrárpolitika és a magyar agrármozgalom köréből. 1927 — *Buday László:* Agrárpolitika. 1922 — *Czettler Jenő:* Magyar mezőgazdasági szociálpolitika. 1914 — *Kenéz Béla:* Nép és föld. 1916 — *Matyasovszky Miklós:* A földművelés közgazdaságtana. 1927 — *Fr. Aereboe:* Agrárpolitik. 1928 — *Buchenberger:* Agrarwesen und Agrarpolitik. 1914 — *W. David:* Sozialismus und Landwirtschaft. 1922 — *Von der Goltz:* Vorlesungen über Agrarwesen und Agrarpolitik. 1899 — *K. Kautsky:* Die Agrarfrage. 1899 — *W. Roscher:* Nationalökonomik des Ackerbaues. 1903 — *A. Skalweis:* Agrarpolitik. 1923.

TARTALOM

I. Bevezetés	3
II. A mezőgazdaság történelmi fejlődésének vázlata	8
III. Birtokpolitika	19
IV. Hitelpolitika	37
V. Termelési politika	46
VI. Az értékesítés	56
VII. Mezőgazdasági szociálpolitika	68

2017. 4. 13.
NKE EKK KTK Kari Könyvtár
00071115
muzealis

A Magyar Szemle Társaság kiadásában jelenik
meg a

MAGYAR SZEMLE

Szerkesztőbizottságának elnöke gróf Bethlen
István, szerkesztője Szekefű Gyula. Az ország
egyetlen általános jellegű nagy havi folyóirata.
Évente 1200 lapon. Előfizetési ára 16.— P

1933-ra van tervbevéve a Magyar Szemle
Társaság

EGYETEMES TÖRTÉNET

NÉGY KÖTETBEN

c. nagy publikációjának kiadása. Hornyánszky
Gyula, Hóman Bálint és Szekefű Gyula
irányításával írják

Dávid Antal, Hajnal István, Hornyánszky Gyula,
Iványi-Grünwald Béla, Nagy Lajos, Váczy Péter

»A MAGYAR SZEMLE KÖNYVEI« ÖNÁLLÓ MONOGRAFIÁK SOROZATA

I
SZEKFŰ GYULA

BETHLEN GÁBOR

316 lap. Egészvázsonkhótsben 12.80 P

II

WEIS ISTVÁN

A MAI MAGYAR TÁRSADALOM

240 lap. Egészvázsonkhótsben 10.— P

III

HÓMAN BÁLINT

A MAGYAR TÖRTÉNETÍRÁS
ÚJ ÚTJAI

464 lap. Egészvázsonkhótsben 15.— P

IV

HORVÁTH JÁNOS

A MAGYAR
IRODALMI MŰVELTSÉG
KEZDETEI

SZENT ISTVÁNTÓL MOHÁCSIG

312 lap. Egészvázsonkhótsben 11.— P

V

FARKAS GYULA

A

«FIATAL MAGYARORSZÁG» KORA

320 lap. Egészvázsonkhótsben 11.— P

